

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ АВІАЦІЙНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ФАКУЛЬТЕТ МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН
КАФЕДРА МІЖНАРОДНИХ ЕКОНОМІЧНИХ ВІДНОСИН І БІЗНЕСУ

ДОПУСТИТИ ДО ЗАХИСТУ
Завідувач випускової кафедри
_____ Л. М. Побоченко
«__» _____ 2022 р.

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА **(ПОЯСНЮВАЛЬНА ЗАПИСКА)**

ВИПУСКНИКА ОСВІТНЬОГО СТУПЕНЯ МАГІСТРА
ЗА СПЕЦІАЛЬНІСТЮ 292 «МІЖНАРОДНІ ЕКОНОМІЧНІ ВІДНОСИНИ»
ОСВІТНЬО-ПРОФЕСІЙНОЮ ПРОГРАМОЮ
«МІЖНАРОДНІ ЕКОНОМІЧНІ ВІДНОСИНИ»

Тема: «Використання сучасних методів ведення економічної війни між Росією і ЄС»

Виконавець: Цибенко Данііл Олександрович,
група МEB-103М

(підпис виконавця)

Керівник: к.е.н., професор
економічних відносин і бізнесу ФМВ НАУ
Татаренко Наталія Олексіївна

(підпис керівника)

Нормоконтролер: Прокоп`єва Аліна Анатоліївна

(підпис нормоконтролера)

Київ – 2022

ЗМІСТ

ЗМІСТ	2
ВСТУП	2
РОЗДІЛ I	6
ЕКОНОМІЧНІ ВІЙНИ ЯК ІНСТРУМЕНТ НЕДОБРОСОВІСНОЇ МІЖНАРОДНОЇ КОНКУРЕНЦІЇ	6
1.1. Економічна війна як вид економічного і політичного протистояння	6
1.2. Об'єкти і суб'єкти сучасних міжнародних економічних воєн	14
1.3. Сучасні методи ведення економічної війни	25
РОЗДІЛ 2 ЦІЛІ ЕКОНОМІЧНОЇ ВІЙНИ В КОНТЕКСТІ СТРАТЕГІЧНОГО ПРОТИСТОЯННЯ МІЖ ЄС І РОСІЄЮ	36
2.1. Трансформація економічних систем і зміна трендів європейсько-російських економічних відносин.....	36
2.2. Напрями економічного протистояння та використання сучасних методів ведення економічної війни між ЄС та Росією	46
РОЗДІЛ 3	
НАПРЯМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПЕРЕВАГ ЄС У ЕКОНОМІЧНІЙ ВІЙНІ З РОСІЄЮ	52
3.1 Мобілізація внутрішніх економічних ресурсів з метою посилення конкурентоспроможності національних і спільної економік ЄС.....	52
3.2 Розвиток міжнародного економічного співробітництва ЄС з країнами світу і згортання співпраці з Росією.....	59
3.3 Використання ЄС потенціалу економічної інтеграції в протистоянні з Росією	73
3.4 Шляхи посилення результативності застосування міжнародних економічних санкцій та блокування російської економіки	76
ВИСНОВКИ	89
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	92
Додатки.....	102

ВСТУП

Актуальність даної теми дослідження зумовлена необхідністю проаналізувати ефективність економічної війни як засобу економічного переділу сфер економічного впливу, як виду економічної конкуренції і протистояння в контексті нових викликів і суперечностей глобалізації, у воєнних умовах - як форми політичного тиску з метою досягти певних результатів. Обумовлюється тим, що в даний час процеси глобалізації набувають все більшого значення в різних сферах діяльності міжнародних акторів, суспільний розвиток набуває глобального характеру, посилюється роль і вплив « жорсткої сили» держав на міжнародній економічній арені. Одним з таких «жорстких» інструментів виступають економічні обмеження, що накладаються на державу агресора.

Економічна війна - це економічна стратегія, використовувана воюючими країнами з метою ослаблення економіки інших країн. Насамперед це досягається за рахунок використання економічних блокад. Спустошення посівів ворога – класичний метод, що використовується протягом тисячоліть.

Після визнання Росією непідконтрольних уряду районів Донецької та Луганської областей України у лютому 2022 року та неспровокованого та невинуватого вторгнення в Україну 24 лютого 2022 року ЄС запровадив низку нових санкцій проти Росії. Вони доповнюють існуючі заходи щодо Росії з 2014 року після анексії Криму та невиконання Мінських угод. Санкції включають адресні обмежувальні заходи (індивідуальні санкції), економічні санкції та дипломатичні заходи. Наприклад, ціль економічних санкцій, які застосовуються сьогодні країнами ЄС та Америки проти Росії полягає в тому, щоб накласти серйозні наслідки за її дії і ефективно позбавити її здатності продовжувати агресію.

Питання ефективності методів ведення економічної війни як інструменту безпеки має принципове значення. Сучасні дослідження ефективності економічних заходів, запроваджених проти різних країн, серед яких провідну роль відіграють санкції, свідчать, що позитивні результати цих обмежень значною мірою залежать від

того, наскільки вони застосовуються комплексно, скільки країн бере участь у їх введенні, а також від рівня авторитаризму в режимах цих країн на які дані накладаються певні обмеження. У цьому контексті особливу інтерес становлять економічні санкції, запроваджені дружніми Україні країнами проти Росії внаслідок її намагання зробити політичну та економічну експансію, а потім і реального фізичного вторгнення в Україну, особливо з початку повноцінних військових дій. Ці економічні санкції в сучасному глобалізованому світі, очевидно, матимуть прямий вплив на світову економіку.

Ця проблематика знайшла своє висвітлення у роботах низки вітчизняних і зарубіжних вчених, таких як Медяков А.С. Трубина О.В, А.С Філіпенко, Циганков П.А. Bachmann R, Bertalanfy L, Bollard A, Harrison M, Jones L, Ричка М.А, Біла С.О, Татаренко Н.О, Побоченко Л.М. Їхні дослідження слугують методологічною, аналітичною і фактологічною базою дослідження.

Метою дослідження є вивчення особливостей використання сучасних методів ведення економічної війни між Росією і ЄС.

Завдання дослідження конкретизують його мету і полягають в наступному:

- визначити, що являє собою економічна війна як вид економічного і політичного протистояння;
- проаналізувати об'єкти і суб'єкти сучасних міжнародних економічних воєн;
- виділити сучасні методи ведення економічної війни;
- дослідити особливості трансформації економічних систем і зміни трендів європейсько-російських економічних відносин;
- виявити напрями економічного протистояння та використання сучасних методів ведення економічної війни між ЄС та Росією;
- розглянути особливості мобілізації внутрішніх економічних ресурсів з метою посилення конкурентоспроможності національних і спільної економік ЄС;
- проаналізувати особливості розвитку міжнародного економічного співробітництва ЄС з країнами світу і згортання співпраці з Росією;

– дослідити особливості використання ЄС потенціалу економічної інтеграції в протистоянні з Росією;

– визначити шляхи посилення результативності застосування міжнародних економічних санкцій та блокування російської економіки.

Об'єктом дослідження виступають економічної війни.

Предметом дослідження – особливості використання сучасних методів ведення економічної війни.

Методи дослідження. Методологічну базу наукового дослідження складають методи класифікації, проведення аналогії, синтезу, системного аналізу, застосування методу спостереження, вимірювання, опису.

Науково-практична новизна отриманих результатів. У рамках дослідження набула подальшого вивчення специфіка позиціонування сучасних методів ведення економічної війни в сучасних міжнародних відносинах. Вперше здійснено повний аналіз економічних санкцій введених по відношенню до Росії у 2014-2022 роках.

Кваліфікаційна робота пройшла апробацію на конференціях. Результати дослідження були опубліковані:

– Цибенко Д.О. Реалізація Євроінтеграційної політики України. Соціальнобезпекові аспекти/ Д. О. Цибенко // Актуальні проблеми економіки, фінансів, обліку та права: теорія і практика Міжнар. наук.- практ. конф. Полтава, 16 вересня, 2022. - [Електронний ресурс] - Режим доступу : <http://www.economics.in.ua/2022/08/24-2022.html?m=1>

– Цибенко Д.О. Воєнні конфлікти, як глобальні екологічні проблеми суспільства/ Д. О. Цибенко//XIII Міжнародна науково-практична конференція «Національні економічні стратегії розвитку в глобальному середовищі», Київ, 26 травня 2022: Збірник тез – К.: НАУ, 2022.

Структура роботи. Робота складається з трьох розділів, 10 підрозділів, 14 рисунків, 3 таблиці, додатків і списку літератури з 104 джерела. Загальний обсяг роботи – 105 сторінок.

РОЗДІЛ I

ЕКОНОМІЧНІ ВІЙНИ ЯК ІНСТРУМЕНТ НЕДОБРОСОВІСНОЇ МІЖНАРОДНОЇ КОНКУРЕНЦІЇ

1.1. Економічна війна як вид економічного і політичного протистояння

Економічна війна – використання або загроза використання економічних засобів проти країни з метою послаблення її економіки і тим самим зменшення її політичної та військової могутності. Економічна війна також включає використання економічних засобів, щоб змусити супротивника змінити свою політику чи поведінку або підірвати її здатність підтримувати нормальні відносини з іншими країнами [43].

У військових операціях економічна війна може відображати економічну політику, що проводиться в рамках відкритих або таємних операцій, кібероперацій, інформаційних операцій під час або напередодні війни. Економічна війна спрямована на захоплення чи встановлення контролю над постачанням критично важливих економічних ресурсів, щоб дружні військові та розвідувальні служби могли їх використати, а сили противника – ні [73].

Поняття економічної війни найбільш застосовне до тотальної війни, в якій беруть участь не тільки збройні сили ворожих країн, а й мобілізовані військові господарства. У такій ситуації шкода економіці супротивника – це шкода спроможності цього ворога вести війну.

Політика та заходи економічної війни можуть включати блокаду, занесення до чорного списку, захоплення чи встановлення контролю над ворожими активами чи лініями постачання [39]. Інші заходи, такі як тарифна дискримінація, санкції, призупинення допомоги, заморожування капітальних активів, заборона на інвестиції та інші потоки капіталу та експропріація, [43] навіть без збройної військової війни, можуть бути згадані як економічна війна.

Одним з основних видів економічної війни, що використовувалася в ХХ ст., було ембарго, іноді повне, а іноді обмежене стратегічними товарами (тобто тими, які необхідні для воєнних цілей). Протягом Холодної війни, наприклад, Сполучені Штати та їхні союзники намагалися відмовити Радянському Союзу та його союзникам у доступі до телекомунікаційного обладнання та інших технологій, що мали велике економічне та військове значення (продовжують мати і на сучасному етапі).

Ефективність економічної війни залежить від ряду факторів, включаючи здатність противника виробляти обмежені товари всередині країни або набувати їх в інших країнах. Наприклад, спроби США усунути Фіделя Кастро від влади в Кубі, підтримуючи багаторічне ембарго, не мали значного ефекту через зростання торгівлі між Кубою та Мексикою, Канадою та Західною Європою. Хоча економічна війна часто вважається відносно недорогим доповненням або альтернативою військовому втручання, вона покладає витрати на країну-ініціатора, позбавляючи її доступу до економічного обміну з мішенню. Наприклад, споживачі у Сполучених Штатах платили більше за товари, які можна було б дешевше імпортувати з Куби або з інших цільових країн, таких як Іран, а американським підприємствам було відмовлено у доступі до їхніх товарів та ринків [43].

Ефективність економічної війни також обмежується здатністю уряду супротивника перерозподілити достатнє внутрішнє багатство на користь збройних сил чи інших установ, щоб компенсувати скорочення можливостей, спричинене втратою обмежених товарів. У 1990-ті роки, наприклад, економічна війна проти Іраку та Північної Кореї істотно не знизилася військову загрозу, яка походить від цих країн, тому що обидві країни змогли направити свої обмежені економічні ресурси на власні збройні сили. Критики економічної війни стверджують, що вона часто тягне за собою великі витрати для основного населення противника – наприклад, через голод, поширення хвороб чи відмову від основних споживчих товарів, – ніж для його політичних чи військових лідерів [43].

На основі наведеного варто розуміти про те, що коли одна країна запроваджувала торговельні санкції проти іншої, блокувала її постачання продовольства чи бомбила її військову промисловість, результати таких дій часто могли розчаровувати або дивувати. Ці дії спантеличили і розчарували громадянських і військових керівників обох сторін у двох світових війнах.

Та сама ситуація актуальна і сьогодні в контексті російської агресії проти України. Вона викликає кілька аспектів конфлікту, а саме – жорсткі економічні санкції запроваджені представниками західних країн. У зв'язку з цим, є перспективи подальших санкцій для стримування російської агресії та припинення її :

- повна ізоляція від зовнішнього світу;
- ембарго на всі види продукції;
- відмова від використання природних ресурсів Росії;
- виключення Росії з усіх міжнародних договорів та спільнот;

Звернувшись вище до історичного аспекту економічної війни зупинимося більш детально на аналізі ключових історичних прикладів її ведення та досліджень американського економіста – М. Олсона в даному аспекті, що допоможе нам наблизитися до відповідей на поставлені питання.

Можливість економічної війни виникла, коли економіка країни повністю була зайнята військовим забезпеченням. Стратегія економічної війни полягала в тому, щоб послабити бойову міць противника, атакуючи його не безпосередньо, а через його ланцюжок поставок. Тоді тактика економічної війни була спрямована на блокування або знищення постачання товарів, які вважалися необхідними для військового виробництва противника або його військової економіки в цілому [69].

В ході війни економічний аналіз союзників показав, що кулькові та роликові підшипники були «необхідними» у ланцюжку постачання німецьких боєприпасів [32]. З серпня до жовтня 1943 року ВПС США систематично атакували і значною мірою зруйнували невелику кількість заводів навколо Швайнфурта, які забезпечували близько половини виробництва підшипників Німеччини. Хоча вартість літаків і

екіпажу була високою, вплив на військове виробництво Німеччини був майже нульовим.

М. Олсон наголосив на кількох причинах даного результату. Підшипники ковзання можна було легко замінити, а коли поставки шарикопідшипників припинилися, наявними в запасі можна було задовольнити набагато менший діапазон дійсно важливих застосувань. Крім того, щоб забезпечити основні види використання, капітал та робоча сила були швидко мобілізовані на відновлення основних потужностей у розосереджених, менш уразливих місцях. Таким чином, німецька економіка, що зазнала значної шкоди, була заново оптимізована для війни.

Даний приклад, послужив тому, що М. Олсон став критично ставитися до заснованих на моделях підходів до вибору цілей, які передбачали фіксовані коефіцієнти виробництва та споживання. Такі моделі мали на увазі, що позбавлення економіки одного «основного» товару, будь то шарикопідшипники, нафта, було б нищівним ударом. Але це повністю не враховувало ефект заміни, яка виявилася вирішальною для результату.

В «Економіці військового дефіциту» М. Олсон [68] узагальнив свою ідею. Він задався питанням про те, як Великобританія, найбільш залежна від міжнародної торгівлі, пережила три великі конфлікти – наполеонівську війну і дві світові війни – без голоду. М. Олсон зазначив, що харчові продукти вважалися «основним» товаром і що у всіх країнах продовольча безпека мала велике значення для підготовки до війни. Так думали німецькі лідери під час двох світових воєн, коли вони застосовували підводну війну для блокади Британських островів, прагнучи відрізати британську економіку від основних джерел продовольства.

Перед Другою світовою війною Великобританія імпортувала понад три чверті пшениці та борошна, олії та жирів, вершкового масла, сиру та цукру [58]. Битва за Атлантику була важка і дуже дорого обійшлася обом сторонам. До 1942, імпорт продовольства становив лише половину від темпів перших дев'яти місяців (з жовтня 1939 по червень 1940). Втрату імпорту було лише частково компенсовано значним

збільшенням внутрішнього виробництва. Проте, після різкого спаду наприкінці 1939 р., британські запаси продовольства жодного разу не впали нижче довоєнного рівня.

Найголовніше, як зазначає М. Олсон [68], кількість калорій, що споживалася на людину, залишалася практично на одному рівні протягом усієї війни, тоді як їх розподіл, ймовірно, був дещо врівноважений нормуванням. Нормування поширювалося на «розкішні» продукти, але хліб і картопля були найважливішими джерелами калорій. Вони ніколи не були нормовані, що також говорить про адекватність постачання продовольства [58]. Що стосується здоров'я, то 1942 р. смертність серед дітей і дорослих серед цивільного населення впала нижче рівня 1939 р. і продовжила довоєнну тенденцію до зниження [88].

Таким чином, Великобританія пережила блокаду, незважаючи на те, що спочатку покладалася на іноземні джерела. Інші країни, що вступили у війну, майже чи повністю самодостатні, іноді не могли прогодувати своє населення. Вони зазнали невдачі, через низький рівень економічного розвитку, і тому, що їхня економіка була недостатньо інтегрована, так що ефективні заміщення не відбувалися.

Економічна війна намагається змінити поведінку противника, маніпулюючи його витратами. Сила задіяних стимулів часто перебільшується. Причина, як показав М. Олсон [69], полягає в тому, що ціна, яку противник фактично платить за втрату доступу до якогось зовнішнього ресурсу чи об'єкта, – це не раптова зупинка всіх дій, пов'язаних з тим, у чому було відмовлено, а ціна адаптації, яка, як правило, буде меншою.

Напрошується висновок, що економічна війна була безглуздою або не вплинула на кінець Другої світової війни. М. Олсон [69] постарався спростувати цей висновок. Він підкреслив, що порушення ланцюжка поставок було неефективним переважно, коли економіка країни агресора була багатогою (тому у будь-якого товару було багато другорядних застосувань і замінів). Він стверджував, що заміна має межі. Як приклад того, коли ці обмеження було порушено, він навів німецьку промисловість синтетичної нафти у 1944-45 роках. У Німеччині були природні запаси нафти, а довоєнне виробництво промисловості синтетичної нафти саме собою стало заміною

дефіцитного товару. Доступ до нафтових родовищ Румунії було втрачено у серпні 1944 року, що зробило Німеччину повністю залежною від внутрішніх джерел.

Неодноразові бомбардування паливних заводів влітку 1944 р. призвели до постійного скорочення поставок. На час наступу в Арденнах у грудні 1944 р. німецькі плани ґрунтувалися на захопленні запасів пального союзників для досягнення успіху [69].

Більше століття великі держави, що зіткнулися з війною, шукали чарівну кулю, яка б зруйнувала економіку супротивника за кілька тижнів без пролиття крові [64]. Чарівну кулю було «знайдено» не раз у продовольчих санкціях, нафтових санкціях, кредитних санкціях і так далі. Міжнародні відносини з 1945 р. забезпечили безліч випадків запровадження економічних санкцій, вкладених у примус держав до зміни своєї поведінки без кровопролиття, здебільшого безуспішних. «У справах, які стосуються основних національних інтересів, економічний біль рідко перетворюється на політичний зиск» [61]. Санкції могли мати успіх лише тоді, коли ставки були низькими або коли військова нерівність була дуже великою.

Занадто часто в наших міркуваннях про державну політику передбачається, що економічні заходи можуть замінити оборону і стримування, дозволяючи лідерам добиватися свого в міжнародних суперечках, не наражаючи на ризик людські життя. Історія конфліктів великих держав у ХХ столітті показує, що це не так. Економічна війна – це фаза війни, а не альтернатива їй. Економічна міць доповнює військову міць у тому сенсі, що військовий тиск підвищує ефективність відмови в ресурсах противнику – і навпаки [59].

Комплементарність економічного та військового тиску виявляється й у тих випадках, коли санкції чи загроза їх застосування не супроводжувалися надійним стримуванням. У 1940 р., побоюючись блокади, яку союзники наклали на Німеччину в Першій світовій війні, Гітлер висунув свій план захоплення сільськогосподарських угідь і нафтових родовищ Радянського Союзу, здійснивши його в 1941 р. Також в 1940 р., прагнучи приборкати агресію, адміністрація Рузвельта запровадила нафтові санкції. Побоюючись втрат для економіки та військових дій Японії, японські лідери

вирішили попередити їх, розбивши Тихоокеанський флот США у Перл-Харборі у 1941 році. В обох випадках страх перед блокадою спровокував ширший конфлікт.

У більш загальному плані вплив економічних заходів на військову міць противника має непрямий і повільний характер. Непрямий, бо проходить через економіку; повільно, порівняно зі швидкістю бойових дій. Таким чином, чим суворішими є економічні заходи, з якими стикається країна, тим більша ймовірність того, що її найкраща відповідь полягає в насильницькій ескалації, незважаючи на пов'язану з цим авантюру.

Той факт, що економічні заходи мають опосередкований ефект, якщо взагалі мають місце, впливає на громадянську підтримку агресивної політики. Економічна війна впливає на бойову міць противника побічно, через економіку. «Супутні» збитки є неминучими і будуть зростати тим більше, чим більше уряд працюватиме над захистом ланцюжка військових поставок. У міру зростання втрат серед цивільного населення, постає питання кого звинувачуватимуть мирні жителі – власний уряд чи супротивника. Питання життєво важливе. Якщо більшість цивільних звинуватить ворога, вони будуть більш схильні затягнути пояси та обійтися заміниками, що було б неприйнятним у мирний час. Якщо більшість розчарується у власному уряді, очікується зворотний ефект.

Чистий ефект санкцій моральний стан цільового населення є емпіричним питанням. Історики схильні припускати, що важкі побічні збитки, завдані бомбардуваннями Другої світової війни, посилили опір спочатку у Великій Британії, а потім у Німеччині. У недавній роботі, навпаки, дослідники знаходять докази того, що бойовий дух німецьких цивільних та військових був ослаблений, а не укріплений бомбардуванням союзників [25].

Такий підхід до економічної війни має три важливі наслідки для розуміння нинішнього розширення конфлікту Росії з Україною. По-перше, причина того що НАТО не вдалося стримати чи обмежити російську агресію. Враховуючи основну взаємодоповнюваність економічної та військової могутності, зусилля з управління поведінкою Росії мали врівноважувати загрозу або застосування жорстких

економічних санкцій збільшенням інвестицій у звичайні та ядерні засоби стримування. Насправді, санкції, введені проти Росії після першого вторгнення в Україну в 2014 році, не були особливо жорсткими. Середній вплив на електоральну підтримку путінського режиму міг бути контрпродуктивним [70]. Тим часом, члени НАТО мало що зробили для зміцнення військової оборони або зміцнення довіри до військового стримування.

По-друге, санкції, введені проти Росії з моменту розширення війни, посилювалися швидше, ніж могли очікувати російські лідери, але їх вплив потребуватиме часу. Чим серйозніша очікувана економічна шкода для Росії, тим нижчою буде цінність вибору путінської адміністрації у збереженні нинішнього курсу. Натомість російські лідери можуть відповісти подальшою ескалацією насильства з метою придушити опір України та НАТО до того, як санкції набудуть чинності. Це не є аргументом проти санкцій. Це аргумент для економістів, щоб розширити свій кругозір під час проведення зворотної індукції.

По-третє, солідарність західного громадянського суспільства не можна сприймати як щось зрозуміле. Якщо Західна Європа відмовиться від російських енергоносіїв, то тягар ляже насамперед на основних споживачів – Німеччину та Італію. За незмінної поведінки значне зростання цін на енергоносії, що може зіткнутися країну проти країни, а бідних проти багатих. Крім того ті, хто програв можуть покласти провину на Росію, або власні уряди. Ймовірно, це залежатиме як від прозорості заходів, так і від компенсацій тим, хто інакше програє [34].

Дослідники [29] оцінили вартість раптового припинення імпорту енергоносіїв з Росії до Німеччини у розмірі від 0,5% до 3% ВВП. Розрахунки [35] дають ще нижчі цифри щодо ЄС загалом, а також вказують на сприятливий вплив на навколишнє середовище. Хоча такі оцінки можуть бути лише початком, вони дають підстави для оптимізму.

1.2. Об'єкти і суб'єкти сучасних міжнародних економічних воєн

Перш ніж перейти до аналізу об'єктів і суб'єктів сучасних міжнародних економічних воєн вважаємо за доцільне проаналізувати особливості розвитку міжнародних відносин в цілому.

Розвиток міжнародних відносин на рубежі ХХ-ХХІ ст., поєднаний з глобальними соціально-економічними трансформаціями та політичними потрясіннями, об'єктивно ставить перед вченими-міжнародниками завдання переосмислення усталених теорій, концепцій і визначень. У той же час у багатьох вітчизняних навчальних посібниках та наукових дослідженнях продовжує домінувати традиційний підхід до системності в міжнародних відносинах, який сходить до праць американських учених неореалістів .

Почнемо з того, що викладена схема розвитку міжнародних відносин в історичній ретроспективі не є оригінальною розробкою вітчизняних вчених, а є, скоріше, переробкою неореалістичної концепції, яка в найбільш повному вигляді була сформульована американським дослідником К. Уолтцем в книзі «Теорія міжнародних відносин», виданою в (1979 р.) [91].

Розглянемо запропоноване ним трактування системного підходу. К. Уолтц відштовхується від класичного визначення системи, яке дав засновник системного підходу Л. фон Берталанфі. Відповідно до нього система являє собою сукупність взаємодіючих елементів [31]. Характеризуючи систему міжнародних відносин як соціальну систему, американський вчений розглядає її перш за все в військово-політичних термінах і вважає другорядним вплив, який чиниться на міжнародні відносини економічними, соціальними і культурними факторами. Основну увагу в своїх міркуваннях він приділяє структурі системи міжнародних відносин, яка, на його думку, зумовлює поведінку держав і є головним критерієм, який вирізняє систему від простого набору не пов'язаних один з одним елементів.

Концепція формувалась в контексті існуючих реалій. У концепції К. Уолтц відчувається вплив епохи: в 1970-х роках на тлі кризових явищ в економіці західних країн стали популярні неоліберальні підходи, а один з найвідоміших представників цього напрямку М. Фрідман отримав в цей час, в 1976 р. Нобелівську премію з економіки. Невипадково характер впливу структури системи на акторів К. Уолтц запозичує з економічної теорії, порівнюючи держави з фірмами, які діють в умовах ідеальної конкуренції: зрозуміло, підприємці вільні призначати свою ціну на товари, але якщо вони хочуть домогтися успіху, то їм доведеться визначати її відповідно до вимог ринку. У світі економіки ринок - це структура, що діє незалежно від підприємців і скоєних ними угод; природа акторів і взаємодія між ними на структуру не впливає.

Схожу функцію виконує і структура системи міжнародних відносин, передбачаючи поведінку акторів. К. Уолтц вважає, що текстура міжнародної політики досить постійна, моделі відносин між акторами відтворюються, а події повторюються до нескінченності, тому цілком доречно шукати системи зі схожою структурою в різні історичні епохи. Ключовим критерієм для виявлення системи міжнародних відносин є анархічний характер відносин між акторами, який обумовлює разючу одноманітність міжнародної арени протягом тисячоліть. Виходячи з подібних уявлень, К. Уолтц вважає за можливе проводити аналогії, наприклад, між Вестфальською системою і системою економічних відносин, що склалася в Стародавній Греції в V-IV ст. до н.е., оскільки в обох випадках ми маємо справу з анархічною моделлю відносин між акторами. По суті, міжнародна система в поданні К. Уолтц - це набір незалежних взаємодіючих одиниць, але з його викладу неясно чи взаємодії досить для того, щоб можна було говорити про систему.

На Заході неореалістичний підхід, запропонований К. Уолтц більше 30 років тому, зазнав серйозної критики. Так, британські дослідники Б. Бузан і Р. Літл виділили п'ять його ключових недоліків. На їхню думку, неореалістична концепція страждає хроноцентризмом і неісторичністю, тобто, з одного боку, вона надмірно зосереджена на сучасних політичних проблемах і тому звертає увагу лише на ті

моделі міжнародних відносин минулого, які нагадують сучасні, а з іншого - намагається надати відмітним особливостям сучасних міжнародних відносин характер загальних закономірностей, що діють в будь-яку історичну епоху.

Неореалістичний підхід відрізняється європоцентризмом, оскільки не тільки не враховує історичний досвід неєвропейських народів, а й намагається його підігнати під європейські рамки. Неореалізму також властива «анархофілія», тобто прагнення шукати в різних епохах лише такі моделі міжнародних відносин, які носили анархічний характер. Нарешті, неореалістичний підхід державоцентричний і розглядає СМО насамперед у військово-політичному ключі, залишаючи за рамками діяльність інших акторів і не зачіпаючи інші сфери взаємодії між акторами [33].

Критика з боку дослідників найрізноманітніших наукових напрямків (неомарксистів, конструктивістів, представників англійської школи міжнародних відносин і ін.) призвела до того, що в даний час неореалістичний підхід в трактуванні К. Уолтца визнаний застарілим більшістю зарубіжних фахівців-міжнародників. Відмова від нього була обумовлена подіями 1980-1990-х років, які поставили під сумнів правомірність застосування системного підходу до міжнародних відносин як такого [62], оскільки жодна з існуючих на той момент системних концепцій не зуміла передбачити колосальні за своїми масштабами зміни в світовій політиці.

Перша і найбільш очевидна трудність, з якою довелось зіткнутися дослідникам, – це глибока трансформація структури міжнародних відносин, криза біполярного порядку, обумовлена різким ослабленням СРСР і соціалістичного табору в цілому. Кульмінацією цього процесу став розпад Радянського Союзу. На світовій арені склалася унікальна ситуація, коли одна держава - Сполучені Штати - виявилася набагато сильнішою від всіх інших у військово-політичному відношенні. На сучасному етапі економічне лідерство дозволяє цій країні витратити на оборонні потреби величезні кошти [71]. У цих умовах важко говорити про збереження рівноваги (балансу сил), яка після укладення Вестфальського миру була гарантом стабільності системи.

Друга складність полягала в тому, що в рамках неореалістичної парадигми, що віддає пріоритет військово-політичній взаємодії між основними міжнародними акторами, недооцінено вплив економічного фактору, який змусив державу скорочувати свою сферу діяльності як у зовнішній, так і у внутрішній політиці. Цей процес почався ще в 1970-ті роки. Світова економічна криза і явище «стагфляції» поставили під сумнів кейнсіанську модель економічного розвитку, і вихід з кризи передбачав відмову від регулювання економіки за допомогою адміністративних важелів, розпродаж державної власності, скорочення соціальних зобов'язань держави – іншими словами, мова йшла про заміну кейнсіанських рецептів стимулювання зростання неоліберальними.

Отже, змінилося і становище держави як міжнародного актора. З одного боку, пріоритет економічних інтересів в міждержавних відносинах і високий ступінь взаємозалежності, перш за все економічної, їх учасників обмежували їх можливості проводити незалежну внутрішню і зовнішню політику - держави виявлялися скуті прийнятими на себе міжнародними зобов'язаннями. З іншого боку, на авансцену світової політики все наполегливіше пробивалися нові актори - міждержавні і неурядові організації, транснаціональні корпорації (ТНК), терористичні групи і, нарешті, окремі індивіди. Всі ці процеси не вкладалися в неореалістичну схему.

Третя складність полягала в тому, що неореалістичні підходи не враховували цілої низки нових факторів, які стали впливати на міжнародні відносини в останні десятиліття. На порядок денний постали питання, пов'язані з культурною та релігійною ідентичністю. Поширення західних політичних і економічних стандартів (демократії, неолібералізму), культурних цінностей (індивідуалізму) зустрічало все більш запеклий опір в самих різних регіонах світу. Так, революція 1979 р. в Ірані, що повалила прозахідно налаштованого шаха, встановила теократичний режим, який кинув виклик як ліберальній, так і комуністичній ідеології. На зміну традиційному протистоянню по лінії Захід - Схід прийшов новий розподіл світу на Північ - Південь. Розрив між найбільш багатими і найбіднішими країнами продовжував збільшуватися, що посилювало напруженість у відносинах між розвиненим і країнам, і загрожувало

новими, непередбаченими конфліктами. Прийшло усвідомлення глибини екологічної кризи, відповідальність за яку бідні країни покладали - і справедливо - на багаті.

Все частіше стали висловлюватися побоювання, що екологічний фактор може викликати конфлікти нового типу, метою яких буде набуття або збереження контролю над життєво важливими ресурсами, що постійно скорочуються, наприклад прісною водою. Все це мало наслідком появу нових вогнищ напруженості на міжнародній арені, які неможливо було врахувати в рамках традиційних підходів. Такі фундаментальні для попередніх історичних епох категорії, як, наприклад, «баланс сил», не могли відбити всю повноту картини світу і потребували глибокого переосмислення.

Однак у багатьох роботах і підручниках з міжнародних відносин ці зміни відображення не знайшли. Їх автори як і раніше дотримуються неореалістичного підходу, нехай і в дещо інакшому вигляді.

Далі ми опишемо основні недоліки, властиві роботам такого роду, і запропонуємо шляхи їх подолання. Перший недолік полягає в тому, що залишається неясним, який саме зміст вкладається в саме поняття «система». Наприклад, А.С. Мідяків [7] і А.В. Ревякін [15] обмежуються тим, що пишуть про складання «системи європейських держав, не пояснюючи, що це таке.

Стосовно міжнародних відносин, нам представляється вірним визначення системи, запропоноване Р. Літлом: міжнародні системи - це великі конгломерати взаємодіючі або взаємозалежні [33]. У цьому формулюванні є два ключових поняття - «елемент» і «взаємодія». На наш погляд, говорити про зміну системи можна тоді, коли змінюються елементи або форми взаємодії між ними або ж і те, і інше.

У ролі елементів системи міжнародних відносин виступають актори, тобто «Будь-яка дійова особа, яка бере активну участь в міжнародних процесах» [22]. Протягом останніх п'яти століть спочатку в Європі, а потім і в решті світу, утягненому в європейську систему міжнародних відносин, домінуючим типом актора на міжнародній арені була централізована держава. Протягом цього часу вона зазнало значних змін, проте і в XVI, і в XX ст. володіла суверенітетом, тобто володіла певною,

чітко окресленою територією, здійснювала контроль над населенням за допомогою розгалуженого деперсоніфікованого бюрократичного апарату, користувалася монополією на застосування насильства на даній території, а його незалежність і право на невтручання в його внутрішні справи визнавалися іншими політичними утвореннями такого ж типу.

Взаємодія між державами здійснювалося в різних сферах (військово-політичній, економічній, соціальній, культурній) [33]. Значення кожної з них змінювалося (зокрема, з плином часу постійно зростала вага економічної взаємодії), проте провідною сферою була військово-політична, в рамках якої держави боролися за вплив військовими або дипломатичними методами. Іншими словами, в період з XVI по другу половину XX ст. не змінювався ні провідний тип елемента системи міжнародних відносин, ні основна сфера та форми взаємодії між акторами, тому, як нам здається, система залишалася однією і тією ж на всьому протязі цієї епохи.

Неореалістичний підхід визнає право на існування тільки за анархічною моделлю системи міжнародних відносин. Однак відносини, вибудовує за іншими принципами, що можна аналізувати, виходячи з системного підходу. Таку спробу зробив британський дослідник А. Уотсон в книзі «Еволюція міжнародного суспільства. Порівняльний історичний аналіз» [92]. На його думку, на основі аналізу історії міжнародних відносин можна виділити не тільки анархічну, а й ієрархічну, або імперську, модель. У ній є один яскраво виражений центр сили, від якого в більшій чи меншій мірі залежать інші елементи. Чим далі елемент знаходиться від ядра, тим слабкіше виражена його залежність. Іншими словами, модель має свого роду концентричну структуру. У центрі розташовуються території, якими влада керує безпосередньо. Далі слідує зона домініону, де імперська влада здійснює внутрішнє управління елементами, що беруть формальну незалежність. За нею розташована зона сюзеренітету, елементи якої знаходяться в політичній залежності від центру. Ще далі лежить зона гегемонії, для елементів якої імперський центр встановлює правила гри і стежить за їх виконанням, не втручаючись. Нарешті, за межами цієї зони знаходяться незалежні держави, які здатні приймати самостійні рішення у

внутрішньо-і зовнішньополітичній області. Зрозуміло, ця їхня свобода обмежена зобов'язаннями, які держави беруть на себе для більш успішного ведення зовнішньополітичної діяльності [92].

А. Уотсон пропонує свого роду шкалу, крайніми точками якої є імперія і анархія. СМО може розташовуватися ближче до однієї або до іншої точки. Основну увагу він приділяє гегемонії, яку вважає найбільш стійкою формою міжнародного порядку. Британський дослідник висловлює оригінальну гіпотезу, побудовану на метафорі маятника, який гойдається від анархії до імперії і центральною точкою в русі якого є гегемонія. Рухає цим маятником постійна напруга між прагненням політичних спільнот до порядку, найпростіше досягається в рамках імперії, і бажанням незалежності, яку легше знайти в умовах анархії. При такому підході стабільність можлива лише тоді, коли система трансформується в міжнародну спільноту, яка ґрунтується на правилах і інститутах, що виходять із загальних ідей і теорій. Природа цих загальних принципів обумовлена особливостями соціальної структури елементів, що входять в дану систему, і визначає «зону комфорту» міжнародного суспільства: наприклад, в Європі вона знаходиться ближче до анархії, а в Східній Азії - до імперії.

Другий недолік пов'язаний з тим, що практично не враховуються нові теоретичні концепції, автори яких прагнуть знайти методи ефективного застосування системного підходу в соціальних науках.

Ключовий з них є системна теорія суспільства, розроблена в 1980-1990-і роки німецьким соціологом Н. Луманом [6]. Він пропонує використовувати протиставлення «система - навколишній світ» замість звичного поділу на ціле і приватне. Межу, що відокремлює систему від навколишнього світу, вона визначає сама. Система зовсім не повинна бути рівноважною для стабільного існування. Рівновага часто ототожнюють зі стабільністю, однак це далеко не завжди виправдано. Як приклад Н. Луман посилається на концепцію антирівноваги, запропоновану угорським економістом Яношом Корнаї, відповідно до якої економічні системи капіталізму і соціалізму могли бути стабільними тільки тоді, коли в них була відсутня

рівновага, тобто при дефіциті товарів і надлишку покупців (соціалізм) або дефіциті покупців і надлишку товарів (капіталізм) [63].

Н. Луман відзначає, що чисто теоретично система може бути відкритою або закритою. Здавалося б, закрита система повинна бути рівноважною і стабільною, адже на неї не діють зовнішні сили. Однак, згідно з другим законом термодинаміки, в закритій системі відбувається наростання неупорядкованості або ентропії, яка призводить до того, що всі розрізнення всередині системи стираються, тобто вона поступово переходить до стану хаосу і руйнується. У світі живих істот закритих систем годі й шукати, адже будь-яка тварина взаємодіє з навколишнім середовищем і не може не відчувати його впливу і не впливати на нього сама, яким би незначним цей вплив не був. Усвідомлення цього факту стало основою для розробки теорії відкритих систем, які характеризуються наявністю відносин обміну між системою і середовищем, що дозволяє уникнути ентропії.

Однак, Н. Луман зазначає, той факт, що всі системи відкриті, не означає їх здатності функціонувати абсолютно довільно. Системи взагалі досить автономні по відношенню до навколишнього середовища і в більшості випадків можуть самі вибирати, на які виклики відповідати. Відгук системи на зовнішні виклики залежить від її внутрішнього стану. Кожній системі притаманний певний набір операцій; вона не може імпортувати операції з навколишнього світу. Оперативну закритість системи можна проілюструвати на прикладі конфлікту: по суті, конфлікт - це високоінтегрована система з вкрай обмеженим набором операцій. В системі, пише Н. Луман, немає нічого, крім її власних операцій, які служать двом цілям: формують структури системи і дозволяють їй визначити свій стан.

Під поняттям «структура» в концепції німецького вченого мається на увазі очікування того, які операції буде здійснювати система. Вона не статична і розвивається в часі. Будучи нездатною запозичувати операції ззовні, вона спостерігає за самою собою і може удосконалювати властиві їй операції і розробляти нові.

Ключовою операцією соціальної системи, з точки зору Н. Лумана, є комунікація, яка працює не з усією інформацією, доступною системі, а лише з тією її

частиною, яка їй необхідна. Цей відбір Н. Луман називає редукцією комплексності. Критерій, на основі якого відбувається відбір інформації, - сенс, або медіум. Комунікація створює певну ідентичність системи, яка стає для останньої обов'язковою умовою виживання: якщо система втрачає ідентичність, то вона руйнується і повертається в навколишній їй світ [6].

На наш погляд, запропонована Н. Луманом концепція цілком підходить для вивчення системності в міжнародних відносинах. Система міжнародних відносин, як і інші системи, виділяє себе з навколишнього світу - в її межі включаються утворення, що відповідають певним критеріям. Так, для повноправного входження в європейську систему міжнародних відносин, що поширилася в ХХ ст. на весь світ, та чи інша спільність повинна була бути організована у формі держави і розташовувати атрибутами суверенітету. У другій половині ХХ століття процес деколонізації привів до різкого збільшення числа учасників СМО, а необхідним етапом на шляху до повноправного визнання в такій якості був вступ країни в ООН.

Система міжнародних відносин - це відкрита система, яка має вплив з боку навколишнього світу і інших систем, наприклад економічної. Так, в 1930-і роки економічні труднощі, з якими зіткнулися провідні актори, привели до ескалації напруженості в міжнародних відносинах і в кінцевому підсумку стали однією з ключових причин початку Другої світової війни. У 1980-і роки економічні негаразди викликали важку кризу в СРСР, розпад якого поклав кінець існуванню біполярного порядку.

Система міжнародних відносин також притаманна здатність до самопостереження і саморозвитку. Як приклади можна привести створення Ліги Націй після Першої світової війни, Бреттон-Вудських інститутів і ООН в ході і після Другої світової. Всі ці міжнародні організації мали на меті не допустити повторення руйнівного конфлікту, який поставив би під загрозу подальше існування системи. Розрив зв'язку між її рівновагою і стабільністю може служити ще одним аргументом на користь розгляду ієрархічних моделей, в яких відсутній баланс сил.

Нарешті, третій недолік зазначених робіт полягає в тому, що положення про повторюваності анархічної моделі ігнорує соціальні та економічні трансформації, які переживають актори і сфери взаємодії [62], але ж саме ці зміни призвели до модифікації основних параметрів сучасної СМО, що залишалися незмінними протягом кількох століть. З одного боку, інтенсивність взаємодій в рамках системи постійно зростала, в результаті чого війни, які були традиційним методом з'ясування відносин між провідними акторами, ставали все більш запеклими. Поява ядерної зброї в середині ХХ ст. поставила під питання саму ідею застосування всього арсеналу військових засобів для вирішення зовнішньополітичних завдань, оскільки результатом такого конфлікту було б повне знищення всіх його учасників.

З іншого боку, розвиток взаємодії за межами військово-політичної сфери створив настільки міцні економічні та соціокультурні зв'язки між основними акторами, що пріоритетом для держав стало їх збереження, а не прагнення домогтися для себе більш сприятливих умов шляхом застосування військових засобів. Співпраця між державами призвело до появи безлічі міждержавних організацій, а в результаті розвитку світової економіки виникли нові актори в економічній сфері - транснаціональні корпорації.

Наприкінці ХХ ст. склалася якісно нова ситуація: різко збільшилася кількість державних акторів; з'явилися актори нового типу, які надають все більш помітний вплив на міжнародні відносини; економічна сфера взаємодій, значення якої неухильно зростало протягом всієї історії сучасної СМО, помітно потіснила військово-політичну. Ці фактори дозволяють висунути гіпотезу про те, що на наших очах викристалізовується нова система міжнародних відносин, відмінними рисами якої будуть множинність типів акторів і пріоритет економічних зв'язків над військово-політичними.

Таким чином, сам характер сучасних міжнародних відносин, що зазнали кардинальні зміни за останні кілька десятиліть, потребує перегляду домінуючого і донині в підручниках і багатьох наукових роботах уявлення про системність.

Системний підхід, який в останні роки активно розроблявся в цілому ряді як зарубіжних, так і вітчизняних досліджень, дозволяє комплексно аналізувати міжнародні відносини в минулому і сьогоденні і надає необхідні інструменти для того, щоб формулювати прогнози їх розвитку в доступному для огляду майбутньому.

Економічна війна є двосторонньою справою. Коли намічена жертва економічної війни дізнається про своє становище, можна очікувати, що вона запровадить заходи у відповідь. Звичайно, можливо, що вона може піти далі за економічну війну і навіть ініціювати військові дії. Проте зазвичай жертва займає одну з трьох основних позицій:

- може бути пасивною і приймати будь-яке рішення, яке пропонує ініціатор економічної війни. Це досить рідкісне явище;

- жертва чинить опір, намагається захистити себе і тільки неохоче здається. Жертва може вирішити боротися на вже обраних підставах – порушити ембарго, погасити накопичені борги, позичивши в іншому місці або продавши накопичені залишки або спробувати виплутатися з інших економічних пасток, до яких вона потрапила. Вона також може дати відсіч, використовуючи іншу тактику, щоб завдати шкоди своєму мученику, щоб послабити тиск. Таким чином, якщо країна А має великі залишки валюти країни Б та використовує їх для зміцнення свого власного становища, країна Б може використовувати квоти або іншу дискримінаційну політику для зняття облоги;

- обидві країни можуть вести економічну війну одна проти одної, але з різними цілями і обидві можуть бути успішними. Країна з вузькою політичною метою може досягти її за допомогою економічної війни проти країни, яка досягає своїх конкретних економічних цілей у тому ж конфлікті. Політичні вигоди першої можуть з лишком компенсувати її економічні втрати і навпаки [42].

В економічному протистоянні економічна війна направлена на отримання однією зі сторін економічного протистояння певних економічних переваг за рахунок переділу торговельних ринків або зміни на користь однієї зі сторін балансу цін.

Економічна війна як складова політичного протистояння направлена на отримання однією зі сторін протистояння певних політичних переваг шляхом спонукання іншої сторони до політичних поступок, отримання або розширення політичного впливу на іншу сторону. При цьому також досягається і задача економічного протистояння.

На відміну від класичної війни, економічні відносини сторін під час гібридної війни звичайно не зазнають повного розриву, що дозволяє країні-агресору приховувати свою участь у гібридній війні, а країні-жертві — отримувати критичні для неї ресурси. Тим не менше, обидві сторони виявляють також зацікавленість у зменшенні рівня економічних відносин, що, загалом, і передбачається самою природою гібридної війни.

Мотиви країн, що спричинили економічну війну бувають протекціоністські, політичні, ідеологічні або екологічні. Суб'єктами є держави, угруповання держав, міжнародні організації. Методами врегулювання можуть слугувати наступні чинники: переговори; консультації, посередництво, міжнародний суд, міжнародний арбітраж, механізми регіональних міжнародних організацій, механізми глобальних міжнародних організацій (СОТ, ООН).

Таким чином, об'єктами економічних війн є капітали, ресурси та товари. Суб'єктами є держави, угруповання держав, міжнародні організації.

1.3. Сучасні методи ведення економічної війни

Світ, яким його представляють економісти-класики, є світом, в якому люди та підприємства багатьох країн прагнуть максимізувати корисність та прибуток, використовуючи ресурси з найменшими витратами, де б вони не знаходилися. У результаті кожна нація має тенденцію спеціалізуватися на виробництві товарів, у яких її економічні одиниці мають порівняльну перевагу. Пошук вигод від торгівлі

здійснюється в рамках валют, що конвертуються, з автоматичними механізмами, що визначають основні економічні змінні. Роль уряду мінімальна і полягає насамперед у сприянні оптимізації поведінки окремих економічних одиниць.

Ця модель є лише абстрактною конструкцією. Деякі постійні відхилення від моделі набули широкого визнання і не розглядаються як економічна війна. Втручання держави у торгівлю з розвитку високовитратних, але потенційно конкурентоспроможних галузей вже давно прийнято. Дискримінація за допомогою різних форм валютного контролю, множинних ставок, тарифів, квот та двостороннього балансування торгівлі стала звичайною політикою, яка в деяких випадках має економічне виправдання. У більшості випадків уряди діють головним чином на підтримку вітчизняної промисловості для досягнення суто внутрішніх економічних і політичних цілей [42].

Втручання держави від імені самої держави, саме це відрізняє економічну війну від інших видів міжнародної економічної політики. Це свідома спроба покращити відносне економічне, військове та політичне становище країни у вигляді її зовнішньоекономічних зв'язків. Важливим в даному випадку є становище країни в ієрархії глобальної влади та її становище по відношенню до інших країн.

Економічна війна служить цілям держави, чи то економічним, політичним, військовим чи якомусь їх поєднанню. Всі ці цілі можуть бути одночасно однією і тією ж дією. Точний баланс між цілями визначається загальними намірами держави. Держава, по суті, виконує функцію корисності, а економічна війна – це спроба підвищити цінність однієї чи кількох економічних чи неекономічних змінних.

Військовий аспект економічної війни має два основні виміри. Один із них передбачає використання економічної війни як доповнення до військових операцій. Інший передбачає його використання для зміцнення військового відомства мирного часу та підготовки до війни. Однак в обох випадках мета по суті одна й та сама. У мирний час, під час підготовки до війни або під час війни, нація бажає отримати максимальну кількість ресурсів, доступних для військового використання, і

позбавити ворога або потенційного ворога будь-яких ресурсів, які можуть сприяти його військовому потенціалу [42].

У мирний час або під час підготовки до військових операцій застосування сили може бути недоречним, оскільки може поставити під загрозу плани на майбутнє. Однак економічна війна може переслідувати деякі з тих же цілей, як і сила. Ресурси можуть бути отримані за рахунок поліпшення умов торгівлі країни по відношенню до решти світу або щодо окремої нації чи групи націй. Країна може через торгівлю набути такого впливу на іншу країну, що остання буде готова сформувати військовий союз, а не відмовитися від торгівлі, або принаймні буде готова зберігати нейтралітет у потенційному конфлікті. Окрім того, жертву можна схилити до участі в актах економічної війни проти інших країн. Економічні відносини можуть набути такого значення і стати об'єктом таких маніпуляцій, що торговий партнер частково чи повністю втратить свій суверенітет.

У воєнний час економічна війна є природним та важливим доповненням до воєнних дій. Знову ж таки, основна мета полягає в тому, щоб запобігти попаданню ресурсів у руки ворога. Ці дії здійснюються в основному через залучення сторін, що не воюють, і будуть використовуватися навіть у тому випадку, якщо військова блокада може виявитися недоцільною або небажаною.

Особливим засобом економічної війни є повне або часткове ембарго напередодні можливої війни, подібне до тієї, яку США за певної підтримки Західної Європи проводили проти Радянського Союзу, Східної Європи та комуністичного Китаю в 1950-х і 1960-х роках. Країна може побоюватися можливості війни з іншою країною та вирішити, що не слід вести торгівлю, яка могла б збільшити військовий потенціал передбачуваного супротивника. Цей тип економічної війни часто застосовувався перед воєнними операціями [94].

Ембарго зазвичай дає короткострокові вигоди. Завдяки сучасним технологіям економіка більшості країн має таку гнучкість, що лише деякі товари не можуть бути замінені замінниками, навіть якщо вони коштують дещо дорожче. Зіткнувшись з ембарго, країна починає розробляти замінники, використовуючи ресурси, що раніше

експортувалися, щоб покрити більшу частину витрат на розробку. Якщо період ембарго буде тривалим, країна здійснить необхідну заміну, тому повне ембарго воєнного часу не буде додатковим тягарем. Цей вид економічної війни може мати неприємні наслідки, якщо потенційний противник буде змушений передчасно, у той час, коли він може собі це дозволити, підготуватися до війни, розвиваючи самодостатність. У такому разі ініціатор у кращому випадку покладає на ворога деякі додаткові витрати, але за рахунок зіткнення з ворогом, не тільки адекватно підготовленим, а й тепер захищеним від цього конкретного виду економічної війни. Звичайно, маленька країна, яка не має альтернативних джерел постачання чи альтернативних ринків, може бути доведена до безсилля з боку великої економічної держави.

З часів Другої світової війни Сполучені Штати були головними прихильниками ембарго, а комуністичні країни його головними жертвами. Сполучені Штати вперше запровадили стратегічне ембарго проти Радянського Союзу та Східної Європи, коли Чехословаччина стала комуністичною країною у 1949 році. Під «стратегічним» мається на увазі, що не весь експорт до цих країн було припинено, а лише той, який вважався важливим з погляду їхньої боєздатності. Під час військових дій у Кореї ембарго було посилено, і щодо Китаю було запроваджено повне ембарго. Сполучені Штати намагалися переконати більшість своїх союзників запровадити аналогічні ембарго, але зазвичай вводилися дещо слабші [94].

В цілому економічна війна, навіть якщо вона служить військовим цілям, спрямована на економіку. Якщо країна перебуває у стані війни чи збирається розпочати війну, економічна війна служить військовій меті.

Economic warfare це економічна війна яка передбачає застосування певних механізмів і методів та способів використання конфліктних засобів.

В економічних цілях дії, що становлять економічну війну, зазвичай діляться на п'ять категорій:

- гарантія джерел постачання;
- гарантія ринків;

- покращення умов торгівлі;
- відмова;
- економічна вигода.

Перші з них не обов'язково мають на увазі економічну війну; вони можуть бути звичайними комерційними угодами, що здійснюються в гонитві за приватним прибутком. Однак вони можуть бути також з конкретною метою збільшення економічної могутності країни більш швидкими темпами [42].

Усі перелічені вище акти економічної війни також можуть бути використані для досягнення третьої важливої мети економічної війни – отримання політичної вигоди. Ця мета, завжди важлива, поступово набувала все більшого і більшого значення в міру того, як країни ставали все більш обережними щодо застосування сили для досягнення цілей, що виходять за межі економічних вигод, які можуть бути отримані в результаті економічної війни [32].

Прагнення до політичної влади може набувати трьох форм. Воно може бути досить загальним. Країна може просто бажати респектабельності та статусу. Політична мета також може виявлятися дуже специфічним чином. Країна може побажати укласти союз з іншою країною або отримати право голосу в будь-якій міжнародній організації. Або вона може захотіти, щоб інша країна усунула певного політичного чи військового лідера, зробила якісь зміни у внутрішній чи зовнішній політиці тощо. Зміна може бути або внутрішньою, або зовнішньою. Однак у більшості випадків це стосується зовнішньої політики, оскільки саме в цій галузі безпосередньо зачіпається силове становище країни-ініціатора.

Здатність використовувати економічну війну задля досягнення цих політичних цілей свідчить про відносну економічну могутність країни. Це має на увазі або економіку, значно розвинутішу, ніж у передбачуваної жертви, або економіку, яка є плановою і може бути спрямована урядом на досягнення конкретних цілей. Успішна економічна війна має на увазі зростання економічної потужності протагоніста по відношенню до наміченої жертви, і навіть коли такі дії не додають безпосередньо

економічних можливостей ініціатору, вони зазвичай погіршують економічний стан жертви.

Вищий рівень політичного, а також економічного впливу – це захоплення іншої країни. Так само, як економічна війна може бути спрямована на зниження гнучкості економіки іншої країни настільки, що країна більше не може приймати рішення щодо своїх власних ресурсів, економічна війна може бути також використана для того, щоб прокласти шлях до політичного об'єднання, позбавити країну її національного суверенітету. Для деяких країн, наприклад, для Німеччини 1930-х років, захоплення влади було кінцевою метою економічної війни, а інші цілі були лише сходами до цієї мети. Однак це вірно лише в конкретному історичному контексті, в якому велика держава почувається наділеною істиною та обов'язком поширювати її по всьому світу [32].

Варто зазначити, що після того, як країна досягає положення економічного впливу в іншій державі, вона може загрожувати припиненням закупівель, поставок або відмовою платити за зобов'язаннями, якщо не буде зроблено будь-якої поступки – економічної, політичної чи військової. У двох найпоширеніших ситуаціях жертва перебуває у становищі, у якому значна частина її торгівлі припадає на агресора, чи останній примудряється опинитися у великому боргу перед жертвою. Чи працюватимуть ці пристрої, багато в чому залежить від економічного становища жертви та ринку збуту її продукції. Якщо цей ринок відносно жвавий, жертва може замість того, щоб піти на поступку, перейти на інші ринки. Жертва у сприятливому внутрішньому економічному та торговому становищі може якийсь час витримувати несплату боргу, якщо він не надто великий, розраховуючи, що зрештою він буде погашений. З іншого боку, за наявності дуже великого боргу або великого відсотку торгівлі в руках іншої країни можуть не залишити жертві іншого вибору, крім платити вищі ціни за свої поставки, продавати за нижчою ціною, знизити ціну для іншої країни або дозволити своєму торговому партнеру впливати на його політичну та військову політику. Зазвичай ця форма економічної війни завдає шкоди загальному престижу та становищу країни, що її застосовує [32].

Метод котрий полягає у використанні зовнішньоекономічних зв'язків на користь іншої країни і тим самим завоювання її прихильності та підтримки це - метод переконання. Фаворитизм – тонкий інструмент, і він не несе в собі іноді неприємних примусових конотацій; однак він може бути таким самим ефективним. Даний метод полягає в тому, щоб надати сприятливіші умови торгівлі – або нижчі експортні ціни, або більш високі імпорتنі ціни, ніж ті, які були б забезпечені на світовому ринку, або надати в борг або надати ресурси іншій країні.

Метод переконання, звичайно, працює найкраще, коли є хоча б зовнішня схожість поглядів та інтересів двох країн. У разі краху ілюзії ініціатор економічної війни може застосувати примусовий метод. У той час як одержувача заколисують милостями, країна-ініціатор поступово концентрує у своїх руках велику частку своєї торгівлі. Від цього вразливого становища всього один крок до того, щоб зазнати масованого примусу з боку колишнього благодійника. У своєму ступорі реципієнт може не усвідомити, що відбувається, поки ініціатор не займе потужне та потенційно небезпечне становище [42].

Слід визнати, що використання переконання може зробити ініціатора вразливим, якщо зовнішньоекономічні зв'язки двох протиборчих країн приблизно однакового масштабу. Якщо угода велика для одержувача, вона велика і для ініціатора, і одержувач за деяких обставин може зазнавати і тиску за допомогою тих самих відносин, які використовує ініціатор. Якщо одна країна економічно суттєво потужніша за іншу, вона може дозволити собі відмовитися від виплати боргу, може знайти інші ринки та нові поставки.

Класифікація методів економічної війни, може поділятися: акт купівлі-продажу, запозичення чи кредитування. Використання цих методів сумісне як із приватною, так і з державною торгівлею.

Можливо, найбільш своєрідною характеристикою державної торгівлі є те, що нація, яка її практикує, обов'язково та автоматично залучена до економічної війни. Всеосяжна державна торгівля стоїть особняком у своїй силі як інструмент, що використовує економічні засоби для покращення відносного економічного,

політичного та військового стану країни. Концентрація всіх зовнішніх операцій у руках уряду означає, що торгівля не є єдиним засобом збільшення доходів країни. Економічні рішення автоматично перетворюються на економіко-політико-військові рішення, в яких витрати врівноважуються вигодами у всіх аспектах національного життя.

Особливістю нового тисячоліття є значиме нарощування потоків капіталів, що є як характеристикою, так і чинником прискорення глобалізації. Причому:

- потоки капіталів (насамперед, банківських) значною мірою супроводжують і можуть навіть випереджати торговельні потоки, приймаючи на себе значну частину ризиків від входження у нові середовища;

- через потоки капіталів досягається прискорений перерозподіл сфер економічного (а з тим, і політичного) впливу на національні і регіональні економічні середовища;

- потоки капіталів (особливо, портфельних інвестицій та інших «гарячих» грошей) зазвичай є більш динамічними і чутливішими до змін економічного та інституційного середовища, а тому й можуть виступати у якості індикаторів потенціалу входження бізнесу до тієї чи іншої країни;

- зазвичай, інвестиційна експансія і розширене кредитування бізнесів при виході на зовнішні ринки можуть супроводжувати «власні» корпорації або надавати їм ресурси у випадках поглинань «місцевих» бізнесів.

Звичайно, «традиційно» дискусійним залишається питання – чи впливають безпосередньо потоки капіталів на економічне зростання, чи, навпаки, позитивна економічна динаміка (зростання реального ВВП) визначає привабливість країни для припливу або відпливу капіталів [76]. Вірогідно, сьогодні це питання має радше «філософський» характер, оскільки найкрупніші і найміцніші економіки є водночас, головними світовими експортерами та імпортерами капіталів, насамперед, у частині прямих іноземних інвестицій (ПІІ), завдяки яким досягається швидкий доступ до

світових ринків (у т.ч. товарних), взаємного проникнення технологій, нарощування продуктивності праці.

Отже, основними прямими методами ведення сучасної економічної війни є :

- протекціонізм;
- заборона на експорт або імпорт окремих видів товарів;
- обмеження на експорт або імпорт окремих технологій;
- торговельна блокада;
- санкції;
- ембарго;
- спричинення банківської кризи та обвал національної валюти;
- спричинення дисбалансу цін на критичні позиції експорту або імпорту.

ВАРІАНТИ РЕАЛІЗАЦІЇ ЗОВНІШНЬОЇ ПОЛІТИКИ ДЕРЖАВИ

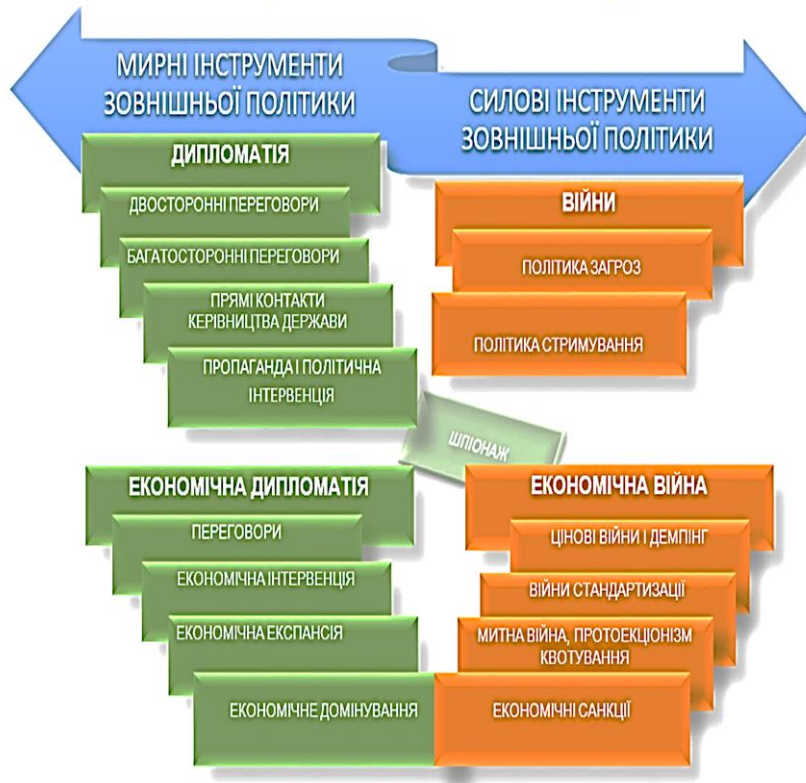

Рис. 1.3 Варіанти реалізації зовнішньої політики держави

Примітка. Побудовано автором за даними реалізації Зовнішньої Політики Держави

Таким чином можна зазначити, що цілями економічної війни є:

- повне фізичне знищення противника та повне захоплення його території;
- втрата противником його якісної визначеності: національно-державної ідентичності, правлячих еліт, ідеології, соціальних структур, колонізація чи анексія земель;
- видавлювання з лідируючих позицій у світі (статус наддержави) на хвостові позиції (статус країни, що розвивається);
- надання негативної динаміки всім сторонам суспільного розвитку: науці, культурі, демографії, економіці, фінансам тощо. і т.п.;

- послаблення військової могутності з метою проведення військових конфліктів надалі;
- ослаблення економічної потужності з метою економічного закабалення та придбання активів країни-мішені за непрямими цінами або безкоштовно.

Висновки до розділу 1

Економічна війна це економічна стратегія, заснована на використанні заходів економічного характеру (наприклад, економічної блокади, торговельних обмежень тощо), направлених на ослаблення економіки іншої держави або блоку держав. Економічна війна може бути складовою економічного протистояння або складовою гібридної війни, класична війна звичайно передбачає повне припинення будь-яких економічних відносин між країнами-ворогами. Країна, яка ініціює конфлікт, за допомогою деяких із вищезазначених дій намагається підкорити цільову країну. Кінцевою метою є досягнення змін у політиці від інших, які вважаються суперечливими національним інтересам. Спосіб послабити противника полягає в обмеженні його здатності отримувати користь від комерційного, фінансового та технологічного обміну з іншими країнами.

РОЗДІЛ 2 ЦІЛІ ЕКОНОМІЧНОЇ ВІЙНИ В КОНТЕКСТІ СТРАТЕГІЧНОГО ПРОТИСТОЯННЯ МІЖ ЄС І РОСІЄЮ

2.1. Трансформація економічних систем і зміна трендів європейсько-російських економічних відносин

Вивчаючи окреслене в межах даного підрозділу питання ми ставимо за ціль спочатку визначити, що являє собою трансформація економічних систем а ділі дослідити ключові зміни європейсько-російських економічних відносин. Слід зазначити, що трансформація в економіці відноситься до довгострокової зміни домінуючої економічної діяльності з погляду переважної відносної зайнятості.

Трансформація – це односпрямована і незворотна зміна домінуючої економічної діяльності (галузі економіки). Такі зміни обумовлені безперервним покращенням темпів зростання продуктивності в секторі. Саме зростання продуктивності підживлюється досягненнями в галузі технологій, припливом корисних інновацій, накопиченими практичними знаннями та досвідом, рівнем освіти, життєздатністю інститутів, якістю прийняття рішень та організованими людськими зусиллями. Перетворення окремих секторів є наслідком соціально-економічної еволюції людства.

Економічна діяльність людини на сучасний час зазнала як мінімум дві фундаментальні трансформації, оскільки змінився провідний сектор:

- від кочового полювання та збирання (H/G) до сільського господарства (A);
- від сільського господарства (A) до промисловості (I).

Еволюція природна йде від видобутку необхідної їжі через виробництво корисних речей до надання послуг, як приватних, так і суспільних. Прискорення темпів зростання продуктивності робить трансформацію актуальною економічною

категорією сучасності, фундаментальнішою за своїм впливом, ніж будь-який спад, криза чи депресія.

Еволюція чотирьох форм капіталу (позначених на рис. 2.1) супроводжує всі економічні перетворення. Трансформація істотно відрізняється від супутніх циклічних спадів і криз, незважаючи на схожість явищ, що проявляються (безробіття, технологічні зрушення, соціально-політичне невдоволення, банкрутства і т. д.).

Рис. 2.1 відображає особливості перетворень в результаті еволюції чотирьох форм капіталу: Природний → Побудований → Людський → Соціальний. Ці розвинені форми капіталу є мінімальним комплексом стійкості і самодостатності економічних систем.

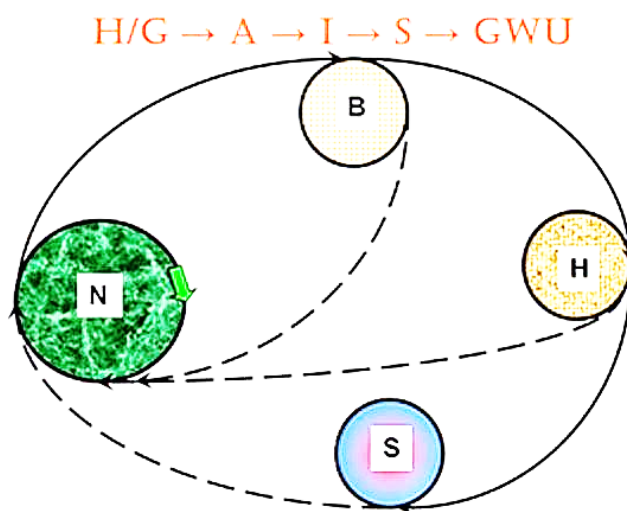

Рис. 2.1 Гіперцикли перетворень за допомогою паралельної еволюції чотирьох форм капіталу [89]

Примітка. Побудовано автором за даними еволюції теоретичних підходів визначення сутності капіталу

де :

– природний капітал (*N*). Вироблені природою, відновлювані та відтворювані «ресурси» землі, води, повітря, сировини, біомаси та організмів.

Природний капітал схильний як до поновлюваного, так і до відновлювального процесу, виснаження, деградації, обробітку, переробки та повторного використання;

– набутий капітал (*B*). Техногенні фізичні активи інфраструктури, технологій, будівель та транспортних засобів. Це виготовлене «залізо» націй. Дане національне обладнання має постійно підтримуватись, оновлюватись та модернізуватись, щоб гарантувати його постійну продуктивність, ефективність та дієвість;

– людський капітал (*H*). Постійні інвестиції в навички людей, знання, освіту, здоров'я та харчування, здібності, мотивацію та зусилля. Це «програмне забезпечення» та «мізки» нації; найважливіша форма капіталу для країн;

– соціальний капітал (*S*). Сприятлива інфраструктура інститутів, громадянських спільнот, культурна та національна згуртованість, колективні та сімейні цінності, довіра, традиції, повага та почуття приналежності. Це добровільний, спонтанний «соціальний порядок», який не можна спроектувати, але його самовиробництво можна вирощувати, підтримувати і культивувати [89].

Варто зазначити, що у той час як кризи являють собою циклічні спади або уповільнення в рамках однієї і тієї ж парадигми, трансформація є парадигматичною зміною способу ведення бізнесу: рух до нових стандартів і якості унікальним чином. Більшість розвинених та зрілих економік світу (США, Японія, Західна Європа) переживають тривалу трансформацію у бік «нової нормальності» ведення бізнесу, державного управління та способу життя. Циклічна криза – паралельне, супутнє явище, підпорядковане різним причинам, особливим закономірностям та окремій динаміці.

М. Зелений застерігає, що змішання кризи та трансформації як одного явища породжує плутанину, непослідовність та здогади [65]. Хоча багато змін у ринковій системі носять циклічний характер, існують і еволюційні зміни, які є односпрямованими та якісно трансформаційними.

Трансформація – перетворення суспільної системи різного масштабу, глибини, спрямованості, спричинені внутрішніми або зовнішніми факторами чи їх комбінацією. Такі процеси відбуваються на певних етапах розвитку, так званих точках біфуркації, коли системи дуже чутливо реагують на будь-які впливи. Точки біфуркації відображають збуджений стан систем, що знаходяться немовби на перехресті, і навіть незначні зовнішні коливання можуть призвести до зміни подальших еволюційних шляхів, переходів до інших стадій. Еволюція не передбачає понять доброго чи поганого, всі зміни оцінюються через людське сприйняття, тобто проходять соціальну оцінку.

Трансформаційна економіка є особливим станом еволюційного процесу суспільного розвитку в період зміни його соціально-економічних форм. Еволюційній економічній теорії притаманні загальносистемні принципи різноманіття, яке змінюється, неоднорідність агентів, нерівновага, невизначеність розвитку, нестійкість [17]. Крім того, ключовими ідеями еволюційної концепції є залежність від попереднього розвитку (pathdependence) та ефект блокування (lock-in effect), дія яких чітко простежується в процесі трансформаційних перетворень. Використання принципів еволюційної економічної теорії в дослідженні трансформаційних процесів дозволило визначити сучасні перетворення як загальносистемні. Еволюційна економічна теорія вивчає економічний розвиток як спонтанний, самовідтворюваний, незворотний процес, у межах якого мінливе середовище постійно взаємодіє з досліджуваними процесами та індивідами [13]. Імпульсом для трансформації є криза системи, вичерпання потенціалу розвитку, нездатність задовольнити зростаючі потреби суспільства і адекватно реагувати на зміну середовища та зовнішні виклики, невідповідність наявної технологічної структури, досягнутого рівня продуктивності і масштабів виробництва якісно новим потребам.

Системна трансформація – структурні, організаційні та функціональні перетворення, які охоплюють весь спектр суспільного життя, його духовну, політичну, економічну та соціальну підсистеми.

Трансформаційна економіка, за визначенням В. Геєця, передбачає зміну структури економіки й створення нових форм розвитку [8]. Причому трансформація не зводиться лише до ринкових реформ, а має комплексний характер, разом із перетвореннями у політичній, інституціональній та культурній сферах, що синхронізуються між собою у просторі й часі. Зважаючи на зазначене, можемо говорити про трансформацію національної економіки, що в широкому розумінні визначається як структурована в галузевому і територіальному просторі економічна діяльність у масштабах країни, яка регулюється інституціональною системою, відповідає економічному, політичному та ідеологічному устрою, сформованому в цій країні [18, с. 13].

Отже, за сферами дії трансформації охоплюють суспільство загалом, його підсистеми або складові частини цих підсистем. Усі ці трансформації пов'язані між собою і здійснюють взаємовплив:

- резонування, який поглиблює кризові потрясіння і підсилює їх глибину;
- амортизації, який пом'якшує болочість та глибину трансформаційних процесів;
- деформації, коли різкі зміни в динаміці взаємодіючих між собою економічних, соціальних;
- політичних та екологічних систем призводять до порушення закономірного перебігу циклів і трансформації в тій чи іншій системі [19, с. 6].

Європейська система колективної безпеки крізь призму інституціональних проблем дає можливість Україні визначитися з напрямками і змістом реформування свого сектора безпеки задля підвищення ефективності входження у безпекові структури Європейського Союзу.

Більшість експертів вважає започаткування загальної зовнішньої політики і політики безпеки, а в її рамках і європейської політики безпеки і оборони, реакцією європейців на гегемоністську позицію США, певний, нехай і слабкий, але прояв балансу влади. Слід також підкреслити три хвилі реформ сектора безпеки ЄС. Спочатку (протягом 2003 - 2005 років) увага спрямовувалася на розвиток всебічного

антикризового управління (crisis management). У 2006 - 2008 роках головні зусилля концентрувалися на вдосконаленні структур та зміцненні можливостей антикризового управління. З середини 2008 року стає помітною інша тенденція – спроба пристосувати ЄПБО до ширшого політичного контексту, тісніше зв'язати ієрархічну структуру з ЗЗППБ, з інструментами та ресурсами Єврокомісії.

Різні інтереси членів ЄС, а також ресурси і, що важливіше, різна культура безпеки перетворилися на чинники, що рухали інституціональні реформи в площині ЄПБО [15].

Загалом точилася досить напружена боротьба між трьома головними підходами стосовно ЄПБО. Франція постійно наполягала на зміцненні воєнної складової, отже підвищенні професіоналізму та можливостей військових, на удосконаленні структур прийняття рішень і перетворення ЄС на самостійного і автономного гравця у цій царині. Велика Британія, яка поділяла погляди Франції стосовно необхідності підвищення воєнної потуги держав-членів ЄС, наполягала водночас на збереженні центральної ролі НАТО як головного інструмента європейської оборони. Лондон був вкрай обережно налаштований щодо дублювання інституціональних структур Північноатлантичного альянсу на європейському рівні.

Деякі скандинавські країни та Німеччина наполягали на посиленні цивільного компонента і ресурсів ЄПБО, застосовуючи всебічний підхід до антикризового управління, починаючи із запобігання кризам і закінчуючи постконфліктною стабілізацією. Відтак інституціональні риси ЄПБО народжувалися у боротьбі цих трьох підходів. Для досягнення успіху ЄС необхідно зосередитися на виконанні таких завдань: рішучі, термінові дії на ключових напрямках оборонного сектора; наполегливе об'єднання зусиль і ресурсів; підвищення ефективності діяльності Європейської оборонної агенції (ЄОА). Перспективною видається і практика спеціалізації ролей (литовські підрозділи очищення води, чеський досвід захисту від ядерної і хімічної зброї тощо) [11].

Україні, з огляду на перспективи вступу до ЄС, треба враховувати цей досвід і синхронізувати свої зусилля у реформуванні сектора безпеки з урахуванням практичних заходів ЄС.

На сучасному етапі трансформаційні процеси в економічному секторі відбуваються і на території Росії. Росія та Євросоюз продовжують перехід до економіки воєнного часу. Варто зазначити, що до лютого 2022 року Росія була одним із основних торгових партнерів Євросоюзу. З 1997 року політичні та економічні відносини ЄС з Росією ґрунтуються на двосторонній Угоді про партнерство та співробітництво (пов'язані з торгівлею розділи УПС спрямовані на просування торгівлі та інвестицій, а також розвиток взаємовигідних економічних відносин) [46].

З 2012 року, коли Росія приєдналася до СОТ, торговельні відносини між ЄС та Росією також стали регулюватися багатосторонніми правилами СОТ. Вступ Росії до СОТ породив сподівання на те, що торгівля з Росією виграє від стійкої лібералізації. Натомість Росія послідовно проводила політику імпортозаміщення, що постійно розширювалася. В результаті експортери з ЄС або були витіснені з ринку, або змушені були перенести виробництво до Росії. Пов'язані з цим заходи часто суперечили правилам СОТ та викликали багато торгових протиріч. Деякі з них ініціювали процедури вирішення спорів СОТ:

– ЄС подав до СОТ шість суперечок проти Росії: про обмеження експорту деревини (2022 р.); про надмірні ввізні мита Росії (2014 р.) та про російські антидемпінгові мита на легкі комерційні автомобілі (2014 р.) – в обох випадках Росія виконала сприятливе для ЄС рішення СОТ; про ембарго Росії на свинину з ЄС на підставі санітарних та фітосанітарних вимог (СФС) (2014 р.) – повноваження комісії з дотримання закінчилися у січні 2021 р.; та з утилізаційного мита Росії на імпортні автомобілі (2013 р.) – справа наразі припинена.

Росія також подала до СОТ чотири суперечки проти ЄС: щодо третього енергетичного пакету ЄС (2014 р.), щодо коригування вартості газу в рамках антидемпінгових розслідувань ЄС (2013 та 2015 рр.) та щодо антидемпінгових заходів ЄС щодо імпорту. Усі чотири суперечки продовжуються.

У липні 2014 року у відповідь на військове втручання Росії в Україну ЄС вжив низку обмежувальних заходів проти Росії, спрямованих проти чотирьох секторів економіки: доступ до фінансів, озброєнь, товарів подвійного призначення та конкретних технологій видобутку нафти.

У серпні 2014 року Росія відреагувала запровадженням політичної заборони на імпорт низки сільськогосподарських та харчових продуктів із ЄС. Зокрема:

1. 6 серпня 2014 року президент Росії підписав указ «Про застосування деяких спеціальних економічних заходів для забезпечення безпеки Російської Федерації» [21]. Указ забороняв протягом одного року ввезення на територію Російської Федерації деяких видів сільськогосподарської продукції, сировини та продуктів харчування, що походять із певних країн.

2. 7 серпня 2014 р. Уряд Російської Федерації видав постанову № 778, яка визначає перелік заборонених товарів та відповідні країни, до якого входять усі держави-члени ЄС [9].

3. Перелік заборонених товарів змінено постановою Уряду РФ від 20 серпня 2014 р. № 830. [11].

4. Ембарго продовжено до 5 серпня 2016 р. постановою Уряду РФ від 25 червня 2015 р. № 625, якою також було змінено перелік заборонених товарів [14].

5. Рішення було додатково змінено 27 травня 2016 р. через постанову № 472, щоб забезпечити можливість імпорту певних продуктів, що перебувають під ембарго, якщо вони призначені для виробництва дитячого харчування [8].

6. Подальше продовження ембарго до 31 грудня 2017 року було запроваджено Указом Президента № 305 від 29 червня 2016 року [34].

7. 30 червня 2017 року дія ембарго була продовжена до 31 грудня 2018 року Указом Президента № 293 .

8. 25 жовтня 2017 р. постановою Уряду Російської Федерації № 1292 дія ембарго була поширена на живих свиней (крім чистопородних та племінних), а також на жир та субпродукти деяких тварин (крім призначених для виробництва лікарських засобів) [8].

9. 12 липня 2018 року дія ембарго була продовжена до 31 грудня 2019 року Указом Президента №420.

10. 24 червня 2019 року дія ембарго була продовжена до 31 грудня 2020 року Указом Президента №293.

Наведемо торгову картину за 2020-2021 роки:

– у 2021 році Росія була п'ятим за величиною торговим партнером ЄС, на частку якої припадало 5,8% загального обсягу торгівлі товарами ЄС зі світом;

– у 2020 році ЄС став першим торговим партнером Росії, частку якого припало 37,3% всього товарообігу країни зі світом (36,5% російського імпорту посідає ЄС, а 37,9% експорту посідає ЄС);

– у 2021 році загальний обсяг торгівлі товарами між ЄС та Росією становив 257,5 млрд євро. Імпорт ЄС склав 158,5 млрд євро, і в ньому переважали паливо та продукти гірничодобувної промисловості, особливо мінеральне паливо (98,9 млрд євро, 62%), деревина (3,16 млрд євро, 2,0%), залізо та сталь. (7,4 млрд. євро, 4,7%), добрива (1,78 млрд т, 1,1%). Експорт ЄС у 2021 році становив 99,0 млрд євро. Його очолювали обладнання (19,5 млрд євро, 19,7%), автомобілі (8,95 млрд євро, 9%), фармацевтика (8,1 млрд євро, 8,1%), електрообладнання та машини (7,57 млрд євро, 7,6%) а також пластмаси (4,38 млрд. євро, 4,3%);

– у 2019 році ЄС був найбільшим інвестором у Росії. Накопичені прямі іноземні інвестиції (ПІІ) з ЄС до Росії в 2019 році становили 311,4 млрд євро, тоді як накопичені російські ПІІ в ЄС оцінювалися в 136 млрд євро [50].

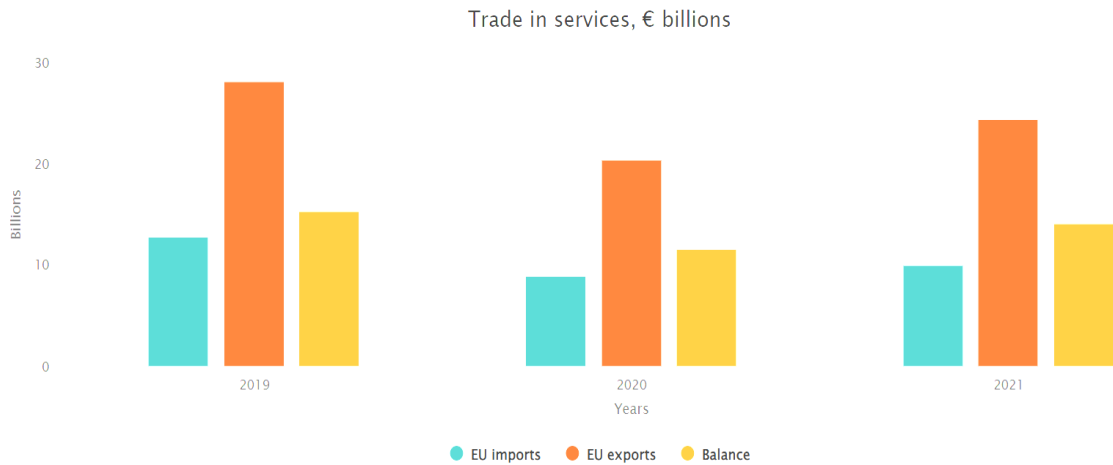

Рис. 2.2 Торгівля послугами між Росією і ЄС [EU trade relations]

Примітка. Побудовано автором за даними Міжнародних Економічних показників.

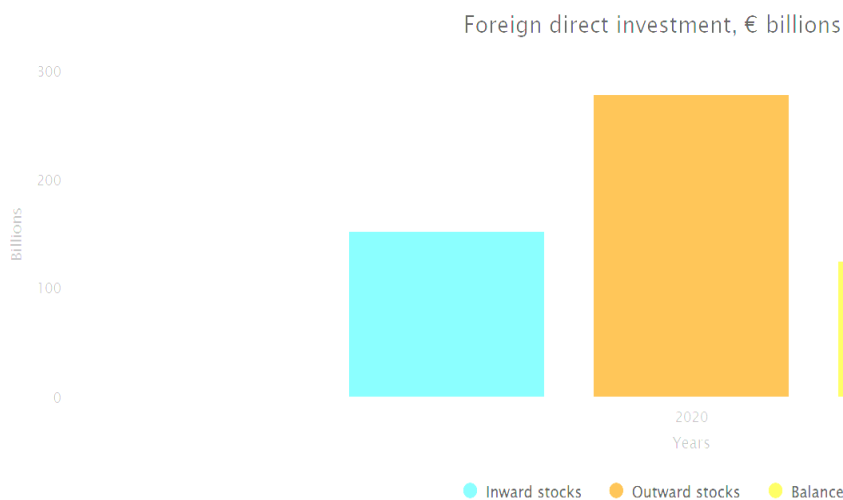

Рис. 2.3 Прямі іноземні інвестиції в Росію з ЄС [EU trade relations]

Примітка. Побудовано автором за даними Міжнародних Економічних показників.

В цілому, після військового вторгнення 24 лютого 2022 року РФ на територію України, Росія та Захід дали зрозуміти про свій намір вступити у довгострокову конфронтацію через Україну. У той час, як Росія явно відчула на собі ефект санкцій,

ЄС залишається вразливим перед спробами Росії використати енергію для поділу держав-членів.

Отже, сучасний стан відносин між ЄС і Росією позначений різким загостренням суперечностей у двосторонніх взаєминах. Хоча формальним приводом для згорання економічних зв'язків і впровадження санкцій з обох боків стали українська криза та військово-політичне втручання з боку РФ, підґрунтям погіршення стосунків стала пряма конкуренція європейського та євразійського інтеграційних проєктів і зіткнення інтересів сторін у країнах-учасницях ініціативи «Східне партнерство». Політика ЄС щодо Росії має здебільшого інерційний характер і зорієнтована на повернення Москви до дотримання прийнятних правил взаємодії в європейській регіональній системі. Натомість російський підхід акцентує увагу на послабленні ролі європейського інтеграційного центру та обстоюванні виключного права на російський контроль у пострадянському просторі. Основною причиною є несумісність моделей, цілей і стратегій економічного розвитку між Росією і ЄС.

2.2. Напрями економічного протистояння та використання сучасних методів ведення економічної війни між ЄС та Росією

Оголосивши в березні про перемогу над «економічним блицкригом» західних санкцій, Росія змушена боротися з фінансовою підтримкою Заходу України, яка триває, і веде боротьбу з російськими військами. Крім того, Кремль буде змушений фінансувати відновлення та інтеграцію захоплених українських територій.

В умовах зростання витрат Росія все більше наполягає на необхідності зміцнення безпосередніх та довгострокових позицій російської економіки. У квітні голова Центрального банку Росії Ельвіра Набіулліна заявила, що у другому та третьому кварталах 2022 року в російській економіці відбудуться «структурні

перетворення», спрямовані на компенсацію інфляції, проблем з ланцюжками постачань та скороченням імпорту [80].

Щоб пом'якшити внутрішні побоювання, пов'язані із ціною війни, в РФ у травні збільшено мінімальну заробітну плату та пенсійні виплати на 10 відсотків. Ця ініціатива також допомогла заглушити будь-яку внутрішню опозицію. Також, у червні, до нижньої палати російського парламенту було внесено два законопроекти, що дають російському уряду більший контроль за внутрішньою економікою [83].

Перший законопроект дозволить російському уряду примушувати російські компанії приймати державні контракти та постачати збройним силам товари та послуги, необхідні для так званої «спеціальної військової операції». Щоб заспокоїти бізнес-спільноту в тому, що цей законопроект не вплине на нього негативно, віцепрем'єр Ю. Борисов заявив, що запропонований закон «не передбачатиме примусового перетворення цивільних малих та середніх підприємств для потреб збройних сил». Натомість законопроект буде насамперед націлений на компанії оборонного сектора, які вже співпрацюють з урядом [77].

Другий законопроект, яким будуть внесені зміни до федерального закону про працю, дозволяє уряду Росії долати потенційну нестачу робочої сили, дозволяючи уряду змушувати співробітників працювати понаднормово, у нічний час, а також у вихідні та святкові дні.

Навіть після підписання угод російський уряд зможе змінити умови будь-якого контракту. Кремль зазначив, що без цих «спеціальних економічних заходів» військова кампанія Росії в Україні ризикує зупинитися. Законопроекти, прийняті Думою в липні, тепер очікують подальшого розгляду, перш ніж вони зможуть бути підписані Путіним і стати законом [82].

Ці заходи є частиною спроб Росії стабілізувати свою економіку в умовах зростання глобальної економічної нестабільності. Незважаючи на спроби Заходу ізолювати великі валютні резерви Росії, Кремль все ще може отримати доступ приблизно до половини із 600 млрд. доларів, які він накопичив для свого захисту з 2014 року, після анексії Криму [74]. Росія намагалася розвивати конкуруючі платіжні

системи та торговельні мережі з Китаєм, просувала «нову резервну валюту» для міжнародної торгівлі, щоб підірвати панування долара США і підтримувала інші аналогічні заходи для захисту своєї економіки [75].

Проте досі рятівною милістю Кремля було різке підвищення цін на енергоносії після того, як він у лютому вторгся в Україну. Навіть у порівнянні з 2021 роком, коли російський уряд отримав відносно високі податкові надходження, збори у квітні 2022 року зросли більш ніж на 30 відсотків порівняно з квітнем 2021 року, незважаючи на значне скорочення попиту на російську енергію у Європі.

Європейські лідери закликали до більш наполегливої реакції на глобальну економічну нестабільність, аналогічну рішучим діям, що були вжиті проти Росії. У червні президент Франції Е. Макрон заявив, що Європі потрібна «економіка воєнного часу», щоб упоратися з економічними наслідками конфлікту та зміцнити свою стратегічну автономію. У липні уряд Франції оголосив про націоналізацію своєї атомної компанії *Électricité de France (EDF)* [84]. У липні уряд Німеччини надав багатомільярдну фінансову допомогу найбільшій компанії-імпортеру газу *Uniper*, яка стала першою енергетичною компанією в країні.

Однак ці маневри є лише відображенням ширшої економічної вразливості Європи через енергетику. Після США та Китаю 27 держав ЄС утворюють третій за величиною енергетичний ринок у світі. Більшість їх енергопостачання надходить із країн, які не входять до ЄС, особливо з Росії [56]. І хоча економічна міць Заходу набагато перевершує російську, одними грішми проблему виснаження енергоресурсів, спричиненого санкціями та ініціативами Кремля щодо скорочення експорту енергоресурсів, вирішити не можна [72].

У Німеччині «повне і постійне припинення постачання російського природного газу до Європи, що залишилося, може призвести до зниження ВВП на 4,8% у період з 2022 по 2024 рік порівняно з ВВП 2021 року, йдеться в робочому документі Міжнародного валютного фонду [27]. У червні уряд Німеччини вже перейшов із першого рівня («раннє попередження») свого трирівневого плану аварійного газу на другий («тривога»). Третій рівень («надзвичайний») дозволить уряду Німеччини

запровадити нормування та взяти під контроль розподіл природного газу по всій країні. Австрія, Данія, Швеція, Нідерланди та інші країни також нещодавно ввели надзвичайні заходи щодо газу.

ЄС прагнув запровадити колективні заходи щодо енергозбереження, щоб полегшити біль між державами-членами та підвищити інституційну солідарність. На засіданні Єврокомісії у липні ЄС спробував запровадити право запроваджувати обов'язкове нормування газу між державами-членами. Але такі пропозиції зіткнулися з серйозним опором як з боку проросійських елементів у європейській політиці, так і з боку ширшого політичного класу [76].

13 липня, наприклад, Угорщина оголосила про надзвичайний план у галузі енергетики, який включав обмеження потоку газу та інших джерел енергії до інших країн на європейському енергетичному ринку. Це рішення викликало критику з боку єврокомісара з енергетики Кадрі Сімсон. 21 липня Іспанія та Португалія оголосили, що не підтримають ініціативу ЄС щодо скорочення споживання природного газу блоком на 15 відсотків [85].

Пропозиція німецького парламентаря у липні про те, що країни Східної Європи можуть ділитися газом із Німеччиною, також викликала опір з боку кількох польських політиків, які раніше критикували збільшення закупівель Німеччиною російського природного газу з моменту анексії Криму у 2014 році до 2022 року [57].

Оскільки енергетичні проблеми підштовхують європейські країни до проведення політики самозбереження, а не солідарності, ЄС запропонував амбітні ініціативи щодо зниження цін. Поряд із США, на початку липня ЄС заявив про необхідність обмеження цін на російську нафту.

Однак серед іншого це вимагатиме співпраці з великими покупцями, такими як Китай та Індія, які вже отримують російську нафту за ціною, нижчою від ринкової, а також координації з Організацією країн-експортерів нафти, у якої мало причин щодо зниження цін на нафту. Попередні міжнародні спроби вплинути на потоки та ціни на нафту від основних експортерів, такі як програма «Нафта в обмін на продовольство» в Іраку в 1990-х роках [67] та режим виключень із санкцій 2011 року в Лівії, призвели

до значної експлуатації, яка серйозно підірвала ці схеми. Спроби обмежити ціни на російську нафту також, ймовірно, призведуть до того, що Кремль використовуватиме свої запаси природного газу для загострення глобальної енергетичної кризи шляхом подальшого обмеження постачання газу.

Подібно до проблем, з якими стикається військово-промисловий комплекс Росії, проблеми ланцюжка поставок і виробництва стали очевидними для західних військових, які прагнуть допомогти Україні у військових діях. До травня, наприклад, запаси різних ракет США були вичерпані, а Нідерланди оголосили, що більше не можуть відправляти гаубиці в Україну.

Звикнувши до санкцій та економічної нестабільності з 2014 року, у Росії вважають, що поріг економічного болю Росії перевищує поріг заходу. У міру наближення зими та зростання попиту на енергію ЄС ризикує розбіжностями між державами-членами через проблеми з постачанням. Таким чином, звернення до громадян Європи з війною може допомогти Росії досягти дипломатичного прориву у конфлікті та виявити обмеженість ЄС у його спробах переважати над національними інтересами держав-членів.

Російсько-українське протистояння не може залишатися поза увагою світової спільноти. Очевидно, що бойові дії на Донбасі й надалі привертатимуть до себе увагу. Важливо також і те, що країни ЄС, попри сильні позиції проросійського лобі в деяких із них, зуміли запровадити санкції проти Росії, які зберігаються й нині.

Уже в умовах активної фази протистояння між Росією та Україною Європейський Союз в особі єврокомісара Г. Еттінгера втрутився в переговорний процес, змусивши українську сторону заплатити 3 млрд. доларів боргу перед «Газпромом» та сформувати «зимовий пакет» поставок енергоресурсів за відносно прийнятною ціною. Проте українська позиція поступово набуває підтримки в ЄС, у всякому випадку, Європейський Союз у російсько-українських суперечках стосовно постачання газу прагне посісти місце «чесного брокера», дослухаючись до аргументів Києва. До наслідків гібридної війни можна віднести відмову Росії від спорудження газопроводу «Південний потік».

Країни Європейського Союзу мають намір вести тотальну економічну війну проти Росії наслідки для всіх її жителів. Наразі санкції, що введені в останні дні проти Росії, спрямовані на те, щоб викликати крах Російської економіки. Ці санкції будуть застосовуватися до тих пір, поки РФ відступить від кордонів України.

Висновки до розділу 2

Отже для того, аби стримувати спроби Росії підірвати інтереси Євросоюзу, сам Союз повинен стати міцнішим і стійкішим. Спільне комюніке пропонує протистояти загрозам та зловмисним діям більш систематично та узгоджено, водночас, забезпечуючи координацію з партнерами-одnodумцями, такими як НАТО та G7. Євросоюз повинен і надалі розвивати свій потенціал у сферах кібербезпеки та оборони, а також свої стратегічні комунікаційні можливості. Також повинні й надалі зміцнювати наші можливості проти гібридних загроз та краще використовувати важелі впливу, які забезпечують зміни у нашій енергетичній сфері.

Гібридні методи ведення війни не змінюють її сутність. Насильство залишається основою гібридної війни, як і за будь-якої іншої форми, і їхня мета та сама, а саме, використовуючи загрозу застосування сили тобто шантаж або застосування організованого насильства для отримання економічних переваг над противником. Хоча термін «гібридна» на даний момент є найпопулярнішим, він аж ніяк не є єдиним для опису такого типу війн. Той факт, що при багатьох збройних конфліктах розмивається межа між війною та миром і використовуються інструменти, які традиційно не є частиною воєнних дій, ще більше ускладнює цю проблему.

РОЗДІЛ 3

НАПРЯМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПЕРЕВАГ ЄС У ЕКОНОМІЧНІЙ ВІЙНІ З РОСІЄЮ

3.1 Мобілізація внутрішніх економічних ресурсів з метою посилення конкурентоспроможності національних і спільної економік ЄС

Підсумовуючи досліджене в попередньому розділі питання необхідно зупинитися на аналізі бюджету ЄС на 2021-2027 рр. який використовує власний бюджет, щоб можна було реалізувати пріоритети своєї політики та інвестувати у великі проекти, які більшість окремих країн ЄС не можуть фінансувати самостійно [30].

Бюджет ЄС завжди був спрямований на об'єднання ресурсів, спільне протистояння викликам та допомогу всім країнам ЄС, їхнім громадянам та іншим країнам - членам. Це інструмент, який гарантує, що Європа залишиться демократичною, миролюбною, процвітаючою та конкурентоспроможною силою. Усім країнам - членам ЄС вигідно бути частиною єдиного ринку та разом вирішувати спільні проблеми, такі як міграція, тероризм та зміна клімату.

Яскравим прикладом того, як на спільну користь працює бюджет ЄС, є його реакція на кризу COVID-19. Ресурси з бюджету та NextGenerationEU направлені допомогти кожній країні ЄС впоратися з економічними та соціальними наслідками та вийти з кризи [86].

В цілому, варто зазначити, що ЄС обслуговує 27 країн із загальним населенням 450 млн. людей. З урахуванням цих цифр річний бюджет ЄС насправді досить малий – близько 160–180 млрд євро на рік у 2021–2027 роках. Це можна порівняти з державним бюджетом Данії, яка обслуговує 5,6 млн осіб, і приблизно на 30% менше від бюджету Польщі, яка обслуговує 38 млн осіб.

Річний бюджет ЄС [28] є частиною довгострокового бюджету ЄС, який охоплює 7 років. Цей довгостроковий бюджет, також відомий як багаторічна фінансова програма або MFF, що дозволяє ЄС забезпечити ресурси для фінансування своїх економічних пріоритетів. Розмір довгострокового бюджету та річного бюджету ЄС визначається урядами-членами та Європейським парламентом з метою реалізації пріоритетів політики ЄС.

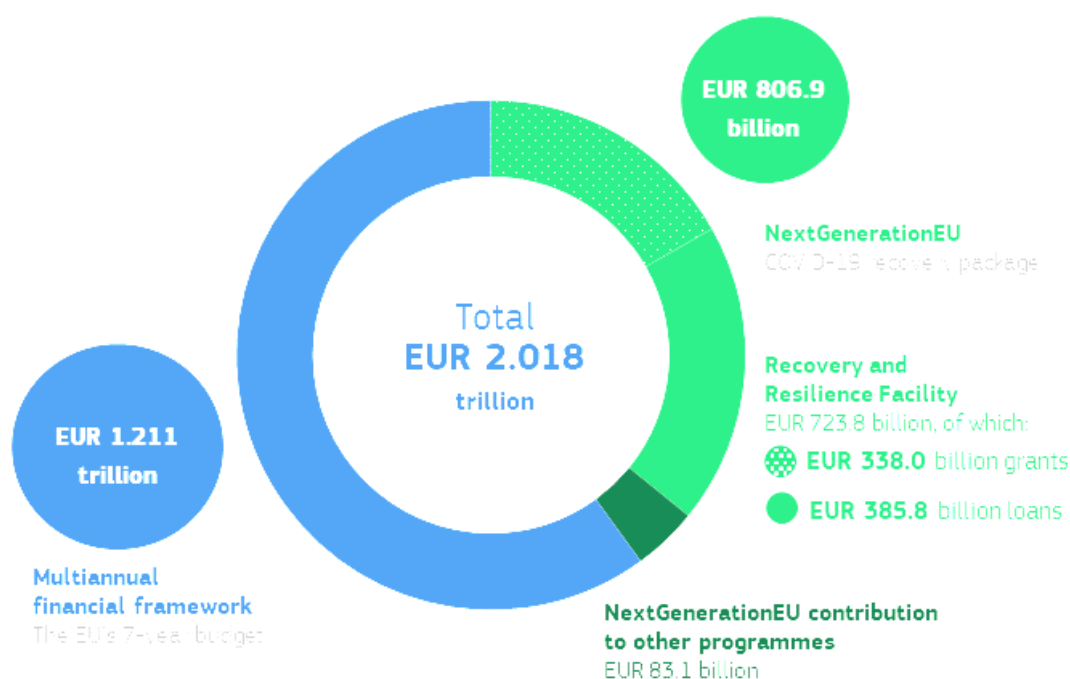

Рис. 3.1 Бюджет ЄС [93]

Примітка. Побудовано автором за даними бюджету Європейського Союзу.

Довгостроковий бюджет на 2021-2027 роки супроводжується одноразовим короткостроковим інструментом відновлення - NextGenerationEU. Водночас довгостроковий бюджет та NextGenerationEU оцінюються у 2 трлн євро (1,211 трлн євро за довгостроковим бюджетом та 806,9 млрд за NextGenerationEU) у поточних цінах. Два інструменти покликані підтримати відновлення Європи після пандемії

COVID-19, інвестуючи в регіони, фермерів, компанії, дослідників, студентів, оборону та багато іншого.

Бюджет ЄС працює на підвищення конкурентоспроможності спільної економіки ЄС і окремих країн - членів - допомагає створювати робочі місця, підтримує проекти, які покращують охорону здоров'я, освіту, транспортну та енергетичну інфраструктуру, формувати суперкомп'ютерні потужності ЄС та енергетичні зв'язки, підвищувати безпеку кордонів, боротися зі зміною клімату, а також полегшувати цифровий перехід суспільства.

Наведемо ключові досягнення, що стали можливими завдяки витратам бюджету ЄС:

- бюджет ЄС дозволив ЄС забезпечити портфель до 4,2 млрд. доз вакцин проти COVID-19. Виходячи з цього, 81% дорослого населення Європи було повністю вакциновано, багато хто з них отримав ревакцинацію [44];

- фінансування ЄС спрямоване на розробку європейського GPS Galileo, сигнали якого використовуються більш ніж 2,3 млрд. пристроїв по всьому світу, від смартфонів до аварійних маяків. Завдяки фінансуванню ЄС, Galileo надає у вільному доступі супутникові дані, що дозволяють визначати розташування, навігацію та час [24];

- з 1987 року в програмі освітнього обміну Erasmus+ взяли участь 74 млн. молодих людей та фахівців у галузі освіти, з них 11,7 млн. у 2020 році;

- дослідники, які фінансуються ЄС, здобули престижні нагороди. У 2021 році троє лауреатів Нобелівської премії отримали фінансування ЄС, приєднавшись до списку 20 дослідників, які фінансуються ЄС, які отримали Нобелівську премію;

- фільми, які фінансуються ЄС, регулярно отримують призи завдяки програмі Creative Europe MEDIA за їхню перевагу [38]. У 2021 році два фільми, що фінансувалися ЄС, «Батько» та «Печатка – ще один раунд», отримали «Оскар». Власником Золотого ведмеда за найкращий фільм 72-го Берлінського кінофестивалю став фільм «Алькарас», який також фінансувався ЄС. Інший фільм, підтриманий ЄС, «Все буде добре», нагороджено Срібним ведмедем за видатний художній внесок;

– у 2021 році з бюджету ЄС було зроблено прямі виплати 5,6 млн. фермерів [60].

Вигоди від членства в ЄС значно перевищують розмір відрахувань до спільного бюджету. Усі держави-члени виграють від участі в єдиному ринку, загального підходу до загальних проблем міграції, тероризму та зміни клімату, а також від конкретних переваг, таких як покращення транспортної інфраструктури, модернізація та цифровізації державних послуг та розвитку передового медичного обслуговування.

NextGenerationEU та Фонд відновлення та стійкості (RRF) у його основі являються гарним прикладом того, як витрати ЄС приносять негайну користь усьому ЄС. Крім прямого впливу коштів, які отримують країни ЄС, також будуть значні позитивні транскордонні ефекти. Країни значно виграють від результатів інвестицій, зроблених в інших країнах-членах, оскільки вони зможуть більше експортувати до цих країн. Таким чином, інвестиції та реформи RRF закладають основу для сталого зростання та сталої економіки в Європі.

Усі інші бюджетні програми ЄС досягають тих самих результатів, що робить бюджет ЄС ключовим інструментом для прискорення зростання та підтримки економічної конвергенції в ЄС [93].

Близько двох третин доходів бюджету ЄС становлять надходження із національних бюджетів країн ЄС. Решта - складається з власних ресурсів, таких як мита, що сплачуються за товари, що ввозяться з-за меж ЄС, невеликий відсоток ПДВ, що стягується кожною державою-членом, та інших джерел, таких як внески з країн, що не входять до ЄС, та штрафи для підприємств за анти-конкурентну поведінку.

З 2021 року ЄС використовує нове джерело доходів до бюджету – новий "екологічний" внесок, отриманий за рахунок накладених штрафних санкцій на кількості неперероблених відходів пластикової упаковки, які виробляє кожна країна.

Для фінансування NextGenerationEU Європейська комісія запозичує до 800 млрд. євро на ринках капіталу в період з 2021 до кінця 2026 року. Плануючи, що

гранти погашатимуться за рахунок бюджету ЄС, а кредити погашатимуться окремими країнами ЄС, які отримують вигоду від їхнього використання.

Щоб фінансувати погашення цих грантів, не створюючи додаткового навантаження для країн ЄС чи їхніх громадян, Комісія запропонувала 3 нові джерела доходів до бюджету, які називаються «новими власними ресурсами».

Цими новими джерелами доходів, пов'язаними з пріоритетами політики ЄС, є:

- доходи від системи торгівлі квотами на викиди (ETS);
- доходи від використання ресурсів, що генеруються пропонованим механізмом коригування вуглецевих кордонів ЄС;
- доходи з частки залишкового прибутку транснаціональних корпорацій, який буде перерозподілено до країн ЄС [93].

Кошти з бюджету ЄС розподіляються таким чином, щоб підтримувати виконання спільних пріоритетів політики ЄС. У період з 2021 по 2027 рік бюджет ЄС переважно піде на підтримку модернізації континенту, щоб він краще справлявся з викликами сучасності. Понад 50% довгострокового бюджету та NextGenerationEU підуть на такі напрями політики, як:

- дослідження та інновації через Horizon Europe;
- клімат та перехід до цифрових технологій через фонд Just Transition Fund та програму «Цифрова Європа»;
- охорону здоров'я за допомогою Фонду відновлення та стійкості, Механізму цивільного захисту ЄС та програми охорони здоров'я EU4Health;
- 30% довгострокового бюджету та NextGenerationEU будуть витрачені на боротьбу зі зміною клімату – найвища частка із найбільшого бюджету ЄС за всю історію. Ці кошти є частиною великого інвестиційного плану, який ЄС розробить задля екологізації економіки. Він об'єднає фонди ЄС та національних державних фондів, а також державні та приватні інвестиції, щоб підтримати ЄС на шляху до кліматичної нейтральності до 2050 року;
- 20% коштів Recovery and Resilience Facility буде інвестовано у цифрову трансформацію ЄС. Ці кошти допоможуть ЄС інвестувати більше в суперкомп'ютери,

штучний інтелект, кібербезпеку, передові цифрові навички та ширше використання цифрових технологій в економіці та суспільстві.

У 2026 та 2027 роках 10% щорічних видатків у рамках довгострокового бюджету сприятимуть зупиненню та обігу назад процесу зниження біорізноманіття. Відновлення лісів, ґрунтів та водно-болотних угідь та створення зелених насаджень у містах допоможе ЄС досягти своїх цілей щодо пом'якшення наслідків зміни клімату та озеленення.

Комісія спирається на надійну систему внутрішнього контролю, включаючи спеціальні стратегії контролю, щоб забезпечити належне управління та захист фондів ЄС.

До того, як будь-який платіж буде здійснено, Комісія може перервати, призупинити або скоротити платіж, якщо виявить недоліки у тому, як витрачається бюджет ЄС, або помилки у вимогах про витрати, отримані від бенефіціарів. Комісія також може вжити заходів після здійснення платежів шляхом внесення фінансових виправлень і розпоряджень про стягнення будь-яких уже виплачених коштів.

У разі шахрайства Європейське бюро боротьби з шахрайством (OLAF) втручається у розслідування, а Європейська прокуратура (EPPO) розслідує справи, у яких бере участь більше однієї країни ЄС [93].

Країна-член, яка порушує принципи верховенства права таким чином, що це впливає чи серйозно ризикує вплинути на бюджет ЄС, тепер підпорядковується загальному режиму обумовленості. Цей режим обумовленості дозволяє ЄС вживати заходів, наприклад, призупинення платежів або фінансове коригування для захисту бюджету. Натомість кінцеві одержувачі та бенефіціари коштів ЄС мають продовжувати отримувати свої платежі безпосередньо від заінтересованих країн.

Цей інструмент, що діє з січня 2021 року, доповнює інші інструменти та процедури для захисту бюджету ЄС, наприклад, перевірки та аудити, фінансові виправлення або розслідування, що проводяться Управлінням ЄС з боротьби з шахрайством (OLAF).

Однак найбільшою бюджетною відповіддю на кризу є NextGenerationEU: вона безпосередньо займається відновленням Європи після COVID-19 і може мобілізувати до 800 млрд. євро в поточних цінах, щоб допомогти країнам ЄС побудувати більш зелену, більш цифрову та стійкішу Європу. Як ми вже зазначали, бюджет ЄС підтримує заходи ЄС у відповідь на пандемію з першого дня. Вже навесні 2020 року Комісія мобілізувала кожен цент із бюджету ЄС для забезпечення надійного реагування на пандемію.

Розглянемо, що це означало:

– завдяки інвестиційній ініціативі щодо реагування на коронавірус держави-члени отримали додаткові кошти для боротьби з кризою за рахунок додаткової ліквідності, а також повну гнучкість у використанні для цієї мети своїх фондів згуртування на 2020 рік [36];

– інструмент екстреної підтримки допоміг фінансувати стратегію ЄС щодо вакцин, включаючи контракти з фармацевтичними компаніями на закупівлю вакцин у масштабах усього ЄС. Крім багатьох заходів, фінансування також допомогло збільшити можливості тестування в ЄС та створити цифрові сертифікати COVID [45];

– кошти ЄС на інструмент rescEU дозволили репатріювати громадян ЄС, що застрягли за кордоном, і створити перший загальноєвропейський резерв медичного обладнання. В результаті тисячі людей змогли повернутися додому і бути зі своїми сім'ями, а багато інших могли отримати медичну допомогу, коли вони найбільше її потребували [52];

– бюджет ЄС також допоміг активувати інструмент SURE на суму до 100 млрд. євро, який фінансував схеми короткострокової зайнятості ЄС на піку пандемії. Лише у 2020 році інструмент підтримав 31 млн. осіб, допоміг приблизно 2,5 млн. компаній, які постраждали від пандемії, та допоміг країнам ЄС заощадити близько 8,2 млрд. євро на процентних платежах.

Найважливіше, бюджет ЄС підтримує відновлення економіки Європи через пакет у розмірі 2,0 трлн євро, що складається з довгострокового бюджету на 2021–2027 роки та інструмента відновлення NextGenerationEU. Він уже працює над

відновленням економіки та суспільства після пандемії та її наслідків. Завдяки фінансуванню з бюджету ЄС Європейська комісія, діючи за дорученням усіх країн ЄС, уклала контракти із 8 великими фармацевтичними компаніями. Перші контракти були підписані ще 2020 року, коли перші вакцини ще перебували на стадії розробки.

На основі цих контрактів, офіційно іменованих угодами про попередню закупівлю, країни ЄС могли замовляти та купувати вакцини для своїх громадян після того, як вакцини були схвалені та дозволені.

3.2 Розвиток міжнародного економічного співробітництва ЄС з країнами світу і згортання співпраці з Росією

У рамках аналізу даного питання ми зупинимося на вивченні особливостей економічного співробітництва ЄС із США, охарактеризуємо стратегію Global Gateway (посилення співробітництва з Асоціацією держав Південно-Східної Азії)та перейдемо до аналізу російського вектору.

Європейський Союз та Сполучені Штати мають найбільші двосторонні торговельні та інвестиційні відносини та досить сильно інтегровані у економічні відносини у світі. США на сучасному етапі залишаються найбільшим торговим та інвестиційним партнером ЄС.

Трансатлантичні відносини визначають світову економіку. Оскільки ЄС чи США є найбільшим торговим та інвестиційним партнером майже будь-якої іншої країни у світовій економіці. У сукупності економіка обох територій становить понад 40% світового ВВП та понад 40% світової торгівлі товарами та послугами.

Торгово-інвестиційні відносини між ЄС та США залишаються міцними, незважаючи на економічні проблеми, пов'язані з пандемією Covid-19. У 2020 році компанії ЄС експортували товарів на суму 353 млрд євро, що майже на 2 млрд євро

більше, ніж у 2018 році. З понад 164 000 компаній ЄС експортують до США, майже 93 000 з яких є малими та середніми підприємствами.

Загальний обсяг інвестицій США в ЄС утричі вищий, ніж у всій Азії. інвестиції ЄС у США приблизно у вісім разів перевищують суму інвестицій ЄС в Індію та Китай разом узяті. Можна стверджувати, що інвестиції ЄС та США є реальною рушійною силою трансатлантичних відносин, сприяють зростанню та створенню робочих місць по обидва боки Атлантики. Як нами вже було зазначено, у сукупності на ЄС та США припадає близько половини світового ВВП та майже третина світових торгових потоків.

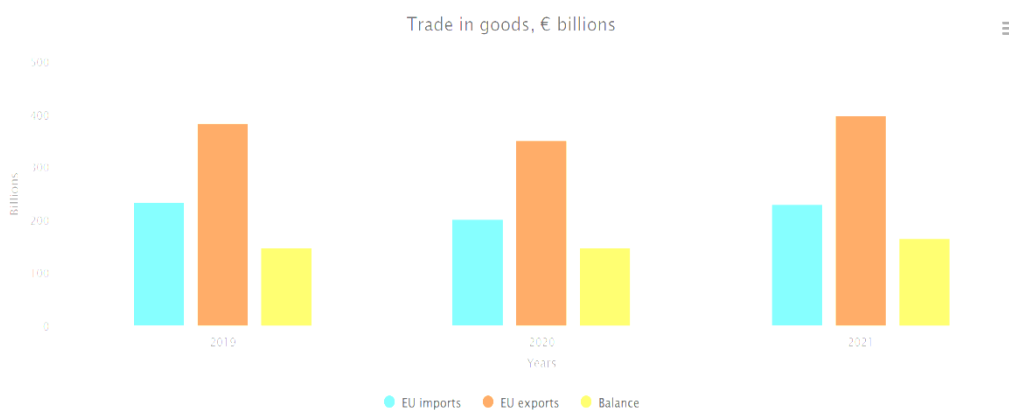

Рис. 3.2 Торгівля товарами США з ЄС[51]

Примітка. Побудовано автором за даними торгово-інвестиційних відносин між ЄС та США.

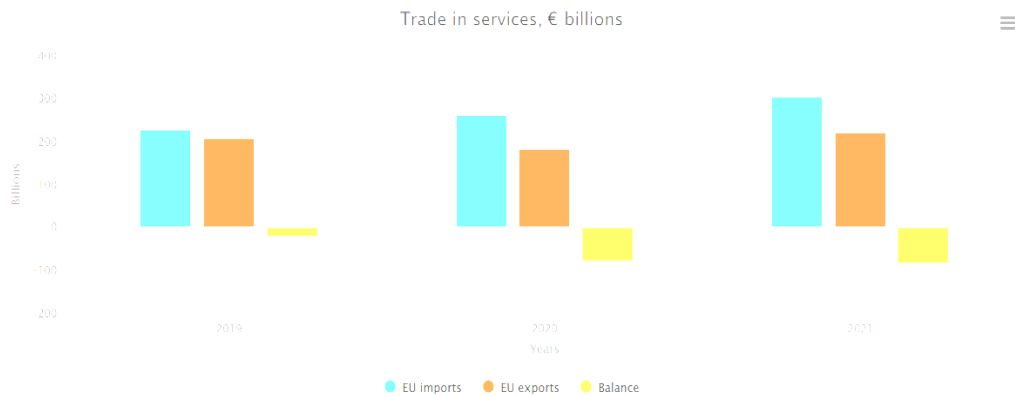

Рис. 3.3 Торговля послугами США з ЄС [51]

Примітка. Побудовано автором за даними торгово-інвестиційних відносин між ЄС та США.

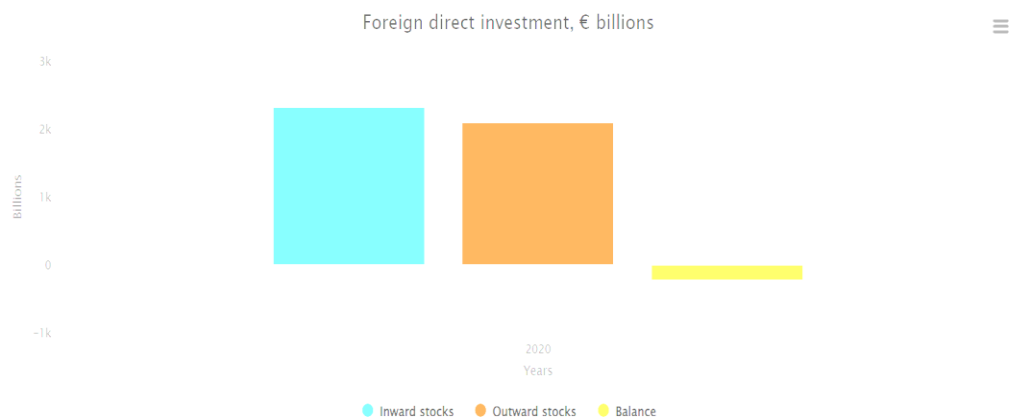

Рис. 3.4 Прямі іноземні інвестиції США в ЄС [51]

Примітка. Побудовано автором за даними торгово-інвестиційних відносин між ЄС та США.

ЄС та США є найбільшим джерелом прямих іноземних інвестицій один для одного. У 2019 році в ЄС було зареєстровано 2,2 трлн євро зовнішніх запасів та 2,0 трлн євро внутрішніх запасів. Інвестиції ЄС та США є важливою рушійною силою трансатлантичних відносин та сприяють зростанню, створенню робочих місць по обидва боки Атлантики.

Незважаючи на те, що США є найбільшим торговим партнером ЄС, між ЄС та США немає спеціальної угоди про вільну торгівлю. Переговори про Трансатлантичне торговельно-інвестиційне партнерство (ТТІП) розпочалися у 2013 р., але завершилися безрезультатно наприкінці 2016 р. Вони були офіційно закриті у 2019 р. після того, як були визнані застарілими [37]. Тим не менш, трансатлантична торгівля, як і раніше, користується одним із найнижчих середніх тарифів (менше 3%) у світі, регульованих правилами Світової організації торгівлі (СОТ).

Незважаючи на те, що торговельні суперечки, як правило, потрапляють у заголовки, поточні суперечки торкаються лише близько 2% торгівлі між ЄС та США [55]. Механізм вирішення суперечок СОТ займається деякими із цих суперечок. На саміті ЄС-США у 2021 році було досягнуто прогресу у вирішенні деяких із найдавніших торгових суперечок між двома сторонами. В цілому обидві сторони:

- здійснили вирішальний крок до вирішення спору між Airbus та Boeing у рамках СОТ, створивши Рамкову програму співпраці для великих цивільних літаків та призупинивши дію відповідних тарифів США та ЄС на п'ять років [47];
- підтвердили свою рішучість працювати разом для усунення напруженості, пов'язаної із застосуванням США тарифів на імпорт сталі та алюмінію з ЄС [54].

ЄС та США регулярно обговорюють торгівлю та інші питання, пов'язані з торгівлею, на різних форумах, наприклад, на Світовій Торговій Організації, на самітах ЄС-США та на разовій основі.

Після саміту ЄС-США у 2021 році Європейський Союз та Сполучені Штати опублікували Спільну заяву, в якій оголосили про поновлення трансатлантичного партнерства у постпандемічну епоху. Цей порядок денний зосереджено на глобальних проблемах у галузі охорони здоров'я, зеленому зростанні, зміцненні торговельних відносин та зміцненні демократичних цінностей для безпечнішого світу.

Європейський союз та Сполучені Штати заснували Раду з торгівлі та технологій (ТТС) ЄС-США на своєму саміті у Брюсселі в червні 2021 року. ТТС служить форумом для ЄС та США для координації підходів до ключових глобальних торгових,

економічних та технологічних питань, а також поглиблення трансатлантичних торговельних та економічних відносин, заснованих на спільних демократичних цінностях.

На першому засіданні ТТС у Піттсбурзі 29 вересня 2021 року США та ЄС опублікували Спільну заяву, в якій домовилися поглибити трансатлантичну співпрацю для зміцнення ланцюжків поставок напівпровідників, стримування неринкової торговельної практики та прийняття більш єдиного підходу до регулювання глобальних технологічних технологій. При цьому кожна сторона поважає регулятивну автономію іншої сторони.

Сторони домовилися обмінюватися інформацією про інвестиційні тенденції, що впливають на безпеку, у тому числі про галузеві тенденції, походження інвестицій та типи транзакцій. Вони також домовилися поділитися передовим досвідом аналізу та усунення ризиків, приділяючи особливу увагу конфіденційним технологіям та даним.

Робота проходить у 10 робочих групах. Деякі групи зосереджені на розробці технологічних стандартів, підвищенні безпеки ланцюжка поставок, експортному контролю та перевірці інвестицій. Інші групи розглядають розвиток фінансування для безпечного та надійного цифрового зв'язку в країнах третього світу [51].

У грудні 2021 року Європейський Союз представив стратегію Global Gateway, в якому викладено глобальний план ЄС щодо підтримки розвитку інфраструктури та мобілізації інвестицій для розвитку інтелектуальних, безпечних з'єднань у цифровому, енергетичному та транспортному секторах по всьому світу [41].

Global Gateway ґрунтується на досягненнях Стратегії з'єднання Європи та Азії 2018 року і ще більше зміцнює давню міжрегіональну економічну співпрацю ЄС та АСЕАН та їхню прихильність до зеленого відновлення. Економічна співпраця між ЄС та АСЕАН охоплює низку пріоритетних сфер, включаючи зв'язок, інфраструктуру, логістику, регулювання, інновації та мобільність.

Перед економічними проблемами та збоями, викликаними пандемією COVID-19, 17-ми Консультаціями міністрів економіки країн АСЕАН (АЕМ) та комісара ЄС з

торгівлі наголосили на важливості використання цифровізації та сталого розвитку для підвищення економічної стійкості регіону.

ЄС та АСЕАН розглядають цифрову економіку як стратегічний пріоритет. Щоб підтримати цифровізацію економіки АСЕАН, ЄС сприяв запуску нового інструменту для вимірювання цифрових показників регіону АСЕАН у таких галузях, як зв'язок, громадські послуги та цифрові навички. Цифровий індекс АСЕАН (ADIX) надасть державам-членам АСЕАН інформацію, необхідну для усунення цифрових прогалин у їхніх відповідних країнах та розвитку безпечної, стійкої та перетворюючої цифрової економіки як для них самих, так і для регіону [41].

Розвиток співпраці з різними країнами - це стійкий тренд, який не поширюється на Росію. Варто зазначити, що у 2021 році Росія була п'ятим за величиною партнером ЄС з експорту товарів (4,1%) та третім за величиною партнером ЄС з імпорту товарів (7,5%) [81].

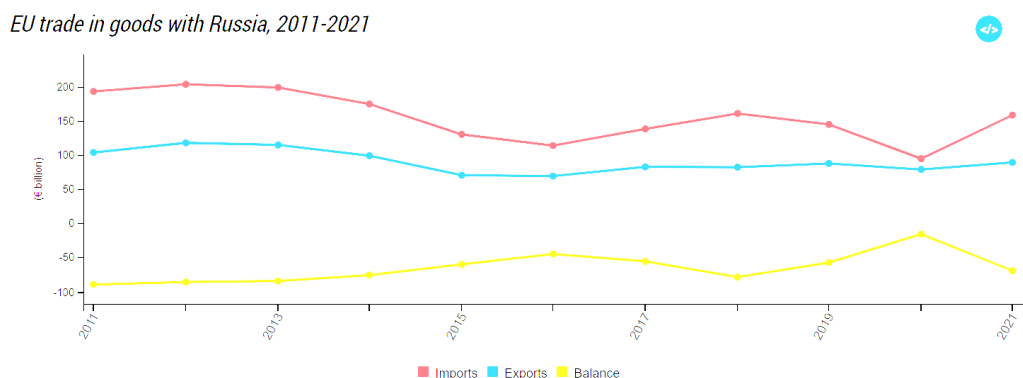

Рис. 3.5 Торговельні відносини ЄС і РФ [81]

Примітка. Побудовано автором за даними торгово-інвестиційних відносин між ЄС та РФ.

Положення Росії серед найбільших торгових партнерів ЄС у 2021 р. можна побачити на рис. 3.5. У 2021 р. Росія була п'ятим найбільшим партнером ЄС із експорту товарів (4,1 %). Їй передували США (18,3%), Великобританія (13,0%), Китай (10,2%) та Швейцарія (7,2%). РФ була третім за величиною партнером ЄС з імпорту товарів (7,5%), їй передували Китай (22,4%) та США (11,0%), а потім Велика Британія (6,9%) та Швейцарія (5,9%). %).

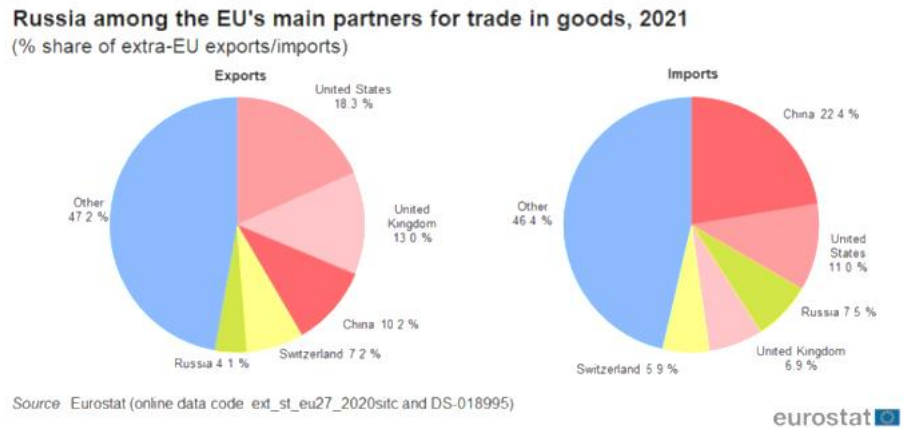

Рис. 3.6 Позиції Росії серед найбільших торгових партнерів ЄС [81]

Примітка. Побудовано автором за даними торгово-інвестиційних відносин між ЄС та РФ.

На рис. 3.6 показано експорт, імпорт та торговельний баланс між ЄС та Росією з 2011 по 2021 рік. У 2011 році торговий дефіцит ЄС із Росією становив 89 млрд. євро. Дефіцит торговельного балансу зберігався протягом усього періоду, досягнувши 69 млрд. євро 2021 року. Як експорт, так і імпорт із Росії скоротилися в період з 2011 по 2021 рік. Експорт ЄС до Росії був найвищим у 2012 році (118 млрд. євро), а найнижчим у 2016 році (69 млрд. євро). Імпорт ЄС з Росії був найвищим у 2012 році (204 млрд. євро) та найнижчим у 2020 році (95 млрд. євро).

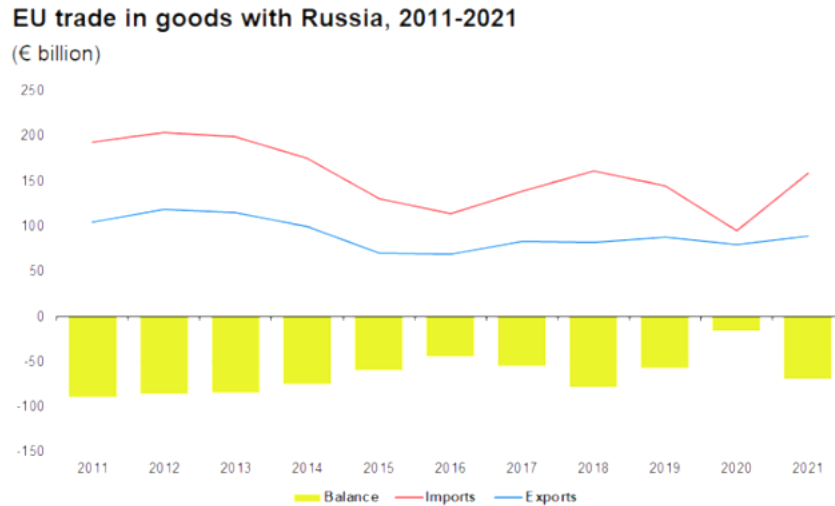

Рис. 3.7 Експорт, імпорт та торговельний баланс між ЄС та Росією з 2011 по 2021 рік [81]

Примітка. Побудовано автором за даними торгово-інвестиційних відносин між ЄС та РФ.

Розподіл торгівлі ЄС з Росією за групами SITC показана на рис. 3.7. Верхня лінія позначає основні товари: продукти харчування та напої, сировину та енергію, а сині – промислові товари: хімікати, машини та транспортні засоби та інші промислові товари. Нарешті інші товари показані зеленим кольором.

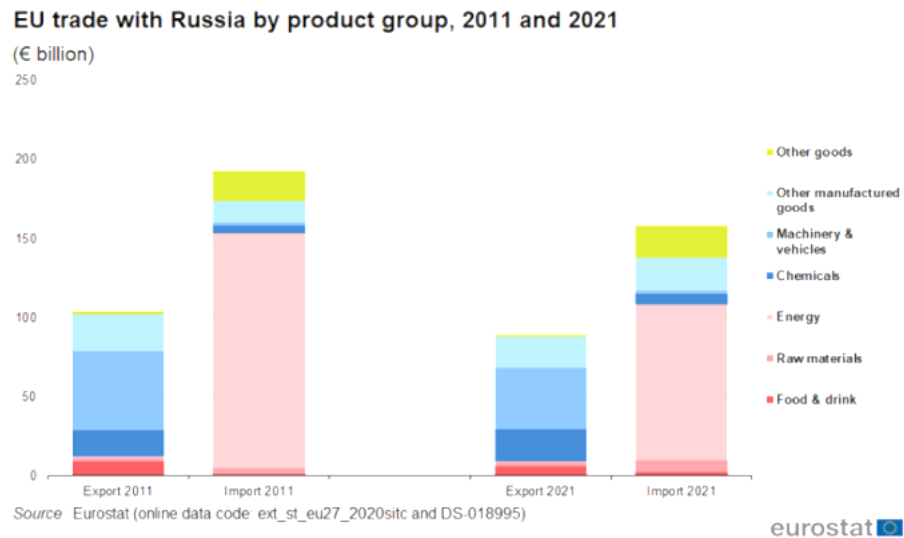

Рис. 3.8 Розподіл торгівлі ЄС з Росією за групами SITC [81]

Примітка. Побудовано автором за даними торгово-інвестиційних відносин між ЄС та РФ.

У 2021 році частка експорту промислових товарів з ЄС (88%) була вищою, ніж частка сировинних товарів (10%). Найбільш експортованими промисловими товарами були машини та транспортні засоби (44%), за ними прямують хімікати (23%) та інші промислові товари (22%). У 2021 році частка імпорту сировинних товарів ЄС (68%) була вищою, ніж товарів промислового призначення (19%). Найбільш імпортованими сировинними товарами були енергія (62%), за ними йдуть сировина (5%) та продукти харчування та напої (1%).

На рис. 3.8 показано динаміку імпорту та експорту ЄС за групою SITC з 2011 року. У 2021 році ЄС мав позитивне сальдо у торгівлі машинами та транспортними засобами (37 млрд. євро), хімічними речовинами (13 млрд. євро) та продуктами харчування та напоями (4 млрд. євро). У ЄС був торговий дефіцит щодо інших промислових товарів (1 млрд. євро), сировини (5 млрд. євро), інших товарів (19 млрд. євро) та енергії (98 млрд. євро).

EU trade with Russia by group, 2011-2021
(€ billion)

Рис. 3.9 Динаміка імпорту та експорту ЄС за групою SITC 2011-2021рр. [81]

Примітка. Побудовано автором за даними торгово-інвестиційних відносин між ЄС та РФ.

Більш детальна інформація про товари, якими обмінюються ЄС та Росія, представлена на рис. 3.9, на якому показано 20 товарів, що найбільше продаються на рівні МСТК-3.

Most traded goods between EU and Russia, 2021

(€ billion)

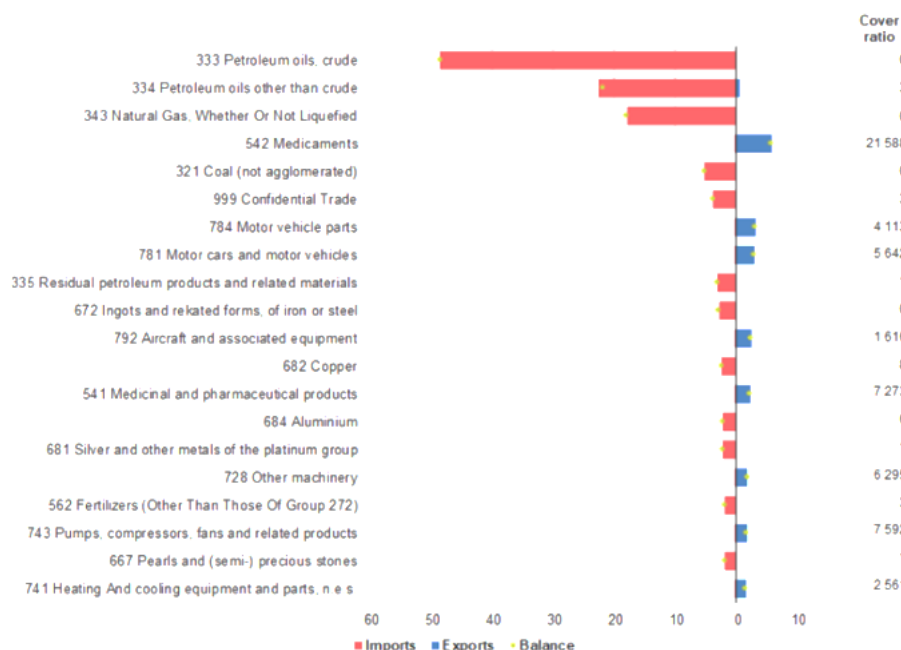

Рис. 3.9 Товари, якими обмінюються ЄС та Росія [81]

Примітка. Побудовано автором за даними торгово-інвестиційних відносин між ЄС та РФ.

Ці 20 провідних товарів покривали 79% загального обсягу торгівлі товарами у 2021 році. Шість належали до машин та транспортних засобів, по п'ять до енергії та інших промислових товарів, три до хімічних речовин та один до інших товарів. Найбільш продаваною групою товарів на цьому рівні були нафтові олії, сира нафта. Ще один цікавий спосіб поглянути на дані – дослідити коефіцієнт покриття (експорт/імпорт) товарів, що торгуються, що показує напрямок торгових потоків між двома економіками. Ці співвідношення можна знайти у правій частині рис. 3.9. Дванадцять товарів були нижче 10 %, що свідчить про те, що імпорт ЄС із Росії більш як удесятеро перевищував експорт ЄС у Росію. Вісім продуктів були вище 1000%.

У таблиці 3.1 показаний імпорт товарів із Росії до ЄС. До трійки найбільших імпортерів увійшли Німеччина (28 856 млн євро), Нідерланди (26 684 млн євро) та Польща (16 725 млн євро).

Імпорт товарів із Росії до ЄС [81]

Країна	Млн. євро	%
Німеччина	28856	6,6
Нідерланди	26684	7,1
Польща	16725	17,1
Італія	13984	7,0
Франція	9299	4,6
Фінляндія	8550	38,8
Бельгія	7801	4,7
Іспанія	5977	3,7
Литва	4582	37,3
Греція	4297	13,7
Словаччина	4213	22,0
Угорщина	4131	12,0
Австрія	3692	8,4
Румунія	3160	11,7
Болгарія	2980	19,3
Чехія	2978	6,3
Естонія	2110	37,8
Латвія	1983	35,8
Швеція	1978	3,8
Данія	1852	5,5
Португалія	1068	4,9
Ірландія	580	0,9
Хорватія	489	6,5
Словенія	415	1,9
Кіпр	86	2,8

Продовження таблиці 3.1

Люксембург	16	0,7
Мальта	9	0,4

У таблиці 3.2 показаний експорт товарів у Росію країнами-членами ЄС. До трійки найбільших експортерів до Росії з ЄС увійшли Німеччина (26 774 млн євро), Польща (8 004 млн євро) та Нідерланди (7 967 млн євро).

Таблиця 3.2

Експорт товарів у Росію [81]

Країна	Млн. євро	%
Німеччина	26774	4,2
Польща	8004	11,1
Нідерланди	7967	3,7
Італія	7696	3,1
Франція	6392	2,8
Бельгія	4445	2,9
Фінляндія	3751	12,4
Литва	3749	25,6
Чехія	3594	9,6
Швеція	2222	3,0
Іспанія	2213	1,8
Австрія	2049	3,9
Латвія	1931	30,4
Угорщина	1711	6,5
Словаччина	1345	7,9
Данія	1021	2,0
Румунія	1001	5,0

Словенія	852	5,4
-----------------	-----	-----

Продовження таблиці 3.2

Естонія	772	12,8
Ірландія	540	0,5
Болгарія	433	3,8
Греція	207	1,1
Хорватія	204	3,4
Португалія	178	1,0
Люксембург	155	5,7
Кіпр	61	2,6
Мальта	8	0,6

На особливість економічних відносин між ЄС і Росією досить сильно вплинуло військове вторгнення військ РФ в Україну, що відбулося 24 лютого 2022 року. Торгівельні обмеження були оформленні в межах санаційної політики, що буде розглянута в пункті 3.4

Таким чином, на основі здійсненого аналізу можна зробити висновок, що економічна політика ЄС націлена на розширення економічного співробітництва з США, про що свідчать тісні торговельні взаємини, з Асоціацією держав Південно-Східної Азії, а не з Росією. Навпаки останнім часом відбувається скорочення міжнародних економічних відносин з цією країною.

3.3 Використання ЄС потенціалу економічної інтеграції в протистоянні з Росією

Ми вважаємо за доцільне, перш ніж безпосередньо перейти до окресленого в межах підрозділу питання, зупинитися спочатку на аналізі європейської політики щодо Росії до лютого 2022 року. В останні роки, в контексті кризи європейської системи безпеки предметом бурхливої дискусії стала роль Російської Федерації в ній. В академічних колах Європи, Росії та особливо України провідне місце як предмет наукових досліджень посідають концептуальні підходи Російської Федерації до формування європейського простору безпеки XXI століття [40] його основні центри ваги та сфери впливу та, головним чином, нові підходи, механізми та засоби реалізації зовнішньої політики російської держави.

З огляду на вищезазначені проблеми, основна увага у нас буде зосереджена на дискусії про природу «м'якої сили» Російської Федерації у її зовнішній політиці та відносинах із країнами Східної та Західної Європи. Щодо проблеми цього дискурсу, ми зауважимо, що твердження «м'яка сила» можна пояснити наступними обставинами та особливостями, характерними для сучасної Російської Федерації:

1. Відсутність протягом останніх більше двох десятиліть будь-якого творчого інтегруючого потенціалу держави у її внутрішньо- та зовнішньополітичних вимірах як необхідної основи та моделі для наслідування інших держав та громад;

2. Традиційно і кардинально відмінні від західних демократій мотивації та розрахунки російського уряду щодо досягнення зовнішньополітичних цілей та побудови зовнішньополітичної стратегії держави на загальноєвропейському просторі.

У першому випадку ми говоримо про присутність в останні десятиліття внутрішнього політичного та зовнішнього геополітичного простору Російської Федерації в парадигмі дезінтеграції та деструктивного розвитку, а саме під впливом різних дезінтеграційних (політичних, соціальних та економічних) процесів, які, так

чи інакше, множились або обов'язково супроводжувались конфліктним станом. Показовими в цьому плані, з одного боку, є:

- зростання соціально-культурного, інфраструктурного та ресурсного розриву між центром та периферією держави [20];
- поступова втрата контролю над власними периферійними територіями [5];
- подальший хід відцентрових тенденцій у розвитку регіонального співробітництва та економічної інтеграції Росії з сусідніми країнами пострадянського простору, який починає розчинятися не лише за змістом, а й за своїм визначенням.

З іншого боку, ці процеси супроводжуються паралельними хвилями агресивної та войовничої політики Російської Федерації як у її власних кордонах (проведення двох військових кампаній в Чеченській Республіці, так і тривала контртерористична операція на Північному Кавказі), а також у межах її власного геополітичного периметра. В останньому випадку спостерігається багатогранний вплив та участь Москви в перебігу або розпалюванні конфліктів на пострадянському просторі:

- відносно непрямий, частковий (карабахський конфлікт) (1988-1994; 2020);
- грузино-абхазський конфлікт (1992-1993);
- таджицький конфлікт (1992 - 1997));
- більш прямий і повноцінний придністровський конфлікт (1992);
- російсько-грузинська війна (2008);
- російсько-українська гібридна війна, яка після 24 лютого 2022 року переросла в відкриту військову агресію).

Останні два приклади відображають агресивно-наступальний характер дій та політико-безпековий імідж Росії в Європі, що призвело до окупації та анексії сусідніх держав, порушень основних принципів ОБСЄ та Статуту ООН в цілому. У другому випадку, як зазначалося вище, можна говорити про абсолютно різні, навіть протилежні західному, підходи російських правлячих кіл до розуміння таких базових категорій, як «геополітика», «зовнішньополітичний інтерес» і «державна стратегія». Останні, як справедливо зазначає український філософ Таран В.О. [19], базуються на особливому російському світогляді. Зміст відповідних світоглядних та ціннісних

одиниць вже став цілісним концептуальним підходом до визначення місця Російської Федерації у світовому порядку.

Основними положеннями цієї концепції, яка набула нової історичної форми - неоімперіалізму, є:

- традиційна імперська влада;
- ідея винятковості російського цивілізованого світу та російської духовності;
- особлива месіанська роль російського православ'я;
- право до політичного та культурного експансіонізму, захисту «російського миру» за межами Російської Федерації. Так наприклад у листопаді 2015 року президент В. В. Путін на V Всесвітньому конгресі співвітчизників, що проживають за кордоном, заявив, що возз'єднання Криму з Росією стало важливим фактором консолідації російського зарубіжжя і всього «Руського миру»;
- право порушувати міждержавні кордони;
- розгляд будь-яких світових проблем виключно через призму геополітичних інтересів та військової присутності Росії (23, с. 15).

У цілому політика ЄС щодо Росії є результатом складного й суперечливого процесу узгодження інтересів різних країн, які включають набір об'єктивних і суб'єктивних чинників. Реагуючи на пряме військове втручання РФ в Україні, яке почалося після зміни влади в Києві в лютому 2014 р., керівні установи ЄС застосували проти РФ низку санкцій. Ці заходи вважалися обмежувальними засобами «у відповідь на неправомірну анексію Криму та зумисну дестабілізацію України». Пакет санкцій включав дипломатичні рішення, заморожування активів і заборону на поїздки окремих осіб, впровадження обмежень щодо Криму і Севастополя, економічні санкції, спрямовані на заморожування обмінів з Росією в конкретних секторах економіки та заходи, які стосувалися економічного співробітництва.

Політика ЄС щодо Росії враховує відносну слабкість, залежність від енергетичного експорту та технологічний стан російської економіки. Водночас політичні кола ЄС відчувають істотний тиск з боку європейських бізнес-кіл,

зацікавлених у розвитку російських економічних проєктів. З цих причин Європейська Комісія визначає будівництво «сильного стратегічного партнерства з Росією» в якості свого ключового пріоритету та визнає РФ ключовим гравцем «в аспекті геополітики та безпеки на глобальному та регіональному рівнях».

3.4 Шляхи посилення результативності застосування міжнародних економічних санкцій та блокування російської економіки

У рамках першого розділу (див. пункт 1.2) нами були виділені наступні ключові позиції неореалізму:

- головні актори - держави та їх спілки. Їх основні цілі - захист національних інтересів, безпека держави і збереження статус-кво в міжнародних відносинах. Основні засоби досягнення цих цілей - сила і союзи;
- рушійна сила міжнародних відносин - стримуючий вплив структурних обмежень міжнародної системи.

З огляду на що була висунута гіпотеза, що розвиток взаємодії за межами військово-політичної сфери створив настільки міцні економічні та соціокультурні зв'язки між основними акторами, що пріоритетом для держав стало їх збереження, з огляду на що у межах зростання Російської агресії важливим фактором впливу на РФ являється застосування до неї санкцій санкцій покликаних мирним шляхом досягти бажаного результату (у рамках даної роботи мова йде про виведення військ РФ з Криму та Сходу України, припинення війни). Перейдемо до аналізу того як визначена нами гіпотеза реалізується на практиці.

На одному із офіційних сайтів ЄС в рамках аналізу особливостей діяльності представництва ЄС в РФ окреслено ключові аспекти взаємозв'язку між Європейським Союзом і Російською Федерацією [3]. Зокрема, зазначено, що з 2014 року незаконна анексія Криму та конфлікт на сході України справили серйозний

вплив на двосторонній політичний діалог. В результаті деякі механізми співпраці заморожені, та були прийняті санкції, спрямовані на те, щоб спонукати Росію до перегляду своїх дій в Україні. При цьому Росія до 24 лютого 2022 року залишалася територіальним партнером ЄС і стратегічно важливим гравцем, який брав участь у вирішенні місцевих і глобальних проблем.

Режим санкцій проти Росії, що діє і на сучасному етапі (значно посилюється) і є реакцією міжнародного співтовариства на порушення територіальної цілісності України та прав людини Києвом. ЄС та США у 2014 році застосовували такі інструменти санкцій:

- дипломатичні заходи (виключення Росії з Великої вісімки, позбавлення російської делегації права голосу в ПАРЄ, призупинення самітів ЄС-Росія);
- індивідуальні санкції (заморожування активів та обмеження подорожей для певних фізичних та юридичних осіб, включених до санкційного списку);
- обмеження економічних відносин з Кримом та Севастополем (заборона на інвестиції та передачу технологій певним суб'єктам господарювання);
- обмеження економічної співпраці з Росією в певних секторах (введення обмежень щодо функціонування певних секторів критичної інфраструктури, зокрема при реалізації великих інфраструктурних енергетичних проєктів, або функціонування великих економічних суб'єктів у цих секторах).

Санкції запроваджувались поетапно, починаючи від запровадження візових санкцій та блокування активів певного списку осіб до введення галузевих економічних санкцій проти певних галузей або компаній. Зазвичай посилення санкцій відбувалося лише через значне порушення Росією міжнародного права або ескалацію ситуації.

Таким чином, після введення санкцій першого етапу в березні 2014 року (візові обмеження та замороження активів), через порушення територіальної цілісності України, ЄС та США наступні санкції посилили лише наприкінці липня 2014 року. Санкції були посилені шляхом введення галузевих економічних санкцій та обмеження торгівлі військовими товарами та предметами подвійного використання.

Зокрема, санкції передбачали обмеження для російських банків та російських компаній доступу до ринків капіталу, а також реалізацію певних проектів в енергетичному секторі, забороняючи інвестиції в енергетичні проекти та експорт та реекспорт високотехнологічного обладнання до Росії.

Пізніше ЄС та США лише уточнили та розширили перелік компаній, на яких поширюється санкційний режим. Зокрема, наприкінці 2014 року та в 2015 році санкції були введені проти конкретних суб'єктів енергетичного сектору Росії (Роснафта, Транснафта, Газпромнафта, Газпром, Лукойл, Сургутнафтогаз). Окрім заборони торгівлі облігаціями цих компаній із терміном погашення 30 днів та участі в організації випусків таких цінних паперів, була введена заборона на постачання російським нафтогазовим компаніям товарів і технологій, що використовуються для освоєння вуглеводневих родовищ у глибині та арктичному шельфі.

У 2016 році США розширили санкції, додавши до санкційного списку компанії, пов'язані з будівництвом Керченського мосту та дочірні компанії «Газпрому». У 2017 році (через втручання Росії у вибори в США) президент США Д. Трамп підписав закон, що передбачає введення додаткових санкцій проти Росії (а також проти Ірану та КНДР). Зокрема, планувалось запровадити штрафні санкції, в тому числі для європейських компаній, які будуть співпрацювати з російським «Газпромом» при будівництві газопроводу «Північний потік-2». Того ж року ЄС та США розширили санкції проти компаній та приватних осіб, причетних до незаконного ввезення газових турбін від німецької компанії Siemens до анексованого Росією Криму.

У 2018 та 2019 роках режим санкцій не був посилений. ЄС та США лише уточнили перелік осіб, на яких застосовуються санкції, та продовжили раніше введені санкції. Водночас чергова ескалація ситуації Росією, а саме захоплення українських військових кораблів у Керченській протоці в листопаді 2018 року, фактично не призвело до посилення режиму санкцій. Єдиною відповіддю з боку ЄС та США було уточнення списків осіб, на яких поширюються візові обмеження та заморожування активів.

З усіх видів санкцій економічні санкції сьогодні є найефективнішими обмежувальними засобами. Вплив економічних санкцій можна чітко встановити шляхом аналізу економічної ситуації в Росії з 2014 року. Завдяки скоординованим діям та концентрованим зусиллям Європейського Союзу та Сполучених Штатів Америки на російську валюту чинився значний тиск. Перші санкції включали заборону на поїздки та заморожування певних активів США. Згодом були введені заборони на здійснення господарських операцій проти російських чиновників та компаній. Після цього санкції були спрямовані на цілі сектори російської економіки, включаючи банківський (фінансовий) сектор, нафтогазовий сектор, оборонну промисловість і космос.

Харчовий сектор Російської Федерації також опосередковано потрапив під санкції. Нарешті, розширено перелік фізичних та юридичних осіб, на яких застосовуються санкції та активи яких були заморожені в ЄС та США. Також на анексованому Кримському півострові введено низку санкцій, включаючи заборону на туристичні послуги, інвестиції, технічну допомогу, брокерські, будівельні та інженерні послуги, пов'язані з інфраструктурою. Загалом застосовані економічні санкції проти Росії можна поділити на такі:

- заморожування активів юридичних та фізичних осіб;
- обмеження доступу до фінансових ресурсів;
- заборона діяльності юридичних та фізичних осіб в інших країнах;
- вплив на сектори російської економіки та обмеження можливостей їх розвитку;
- обмеження експорту-імпорту.

Введення санкцій серйозно вплинуло на макроекономічну ситуацію в Росії. Зростання внутрішнього та зовнішнього боргу, неможливість Росії отримати доступ до джерел зовнішніх запозичень та падіння цін на нафту призвели до обвалу російського рубля в 2014 р. Результатом стало швидке виведення капіталу з Росії в 2014 р. Протягом 2014 р. капітал було вилучено в загальну суму 151,5 млрд. доларів. У відповідь на це у серпні 2014 року уряд Росії вирішив продовжити мораторій на

передачу пенсійних накопичень громадян до приватних фондів до 1 січня 2016 року, що фактично зруйнувало принцип накопичувальної пенсійної системи і перетворило російську пенсійну систему на фінансову піраміду. 27 квітня 2015 року президент Росії Володимир Путін на засіданні Ради законодавців у Санкт-Петербурзі заявив, що російська економіка втратила 160 млрд доларів через санкції.

Неможливість зовнішніх запозичень також призвела до швидкого збільшення внутрішнього боргу Росії. За результатами 2017 року цей борг зріс на 18,8% (до 7 трлн 247,1 млрд руб.). Результатом цього стало значне прискорення інфляції, девальвація рубля та збільшення ставок за кредитами банківської системи. У лютому 2018 року Росія ліквідувала резервний фонд, оскільки він був вичерпаний для покриття дефіциту державного бюджету в попередні роки. Його залишки були об'єднані з Фондом національного добробуту, який також зменшився на 14% на початок 2018 року і склав 3752,94 млрд. рублів (65,15 млрд. доларів США).

Дослідження Bloomberg Economics оцінює втрати російської економіки за період дії санкцій (2014-2018 рр.) на 6% порівняно з показниками, які можуть бути без обмежувальних заходів. У той же час отримані дані показують, що санкції вплинули на Росію, але не викликали шоку, який можна було очікувати. Хоча санкції погіршили макроекономічну ситуацію в Росії та призвели до загального зниження доходів та рівня життя громадян Росії, поведінка Росії на міжнародній арені не змінилася.

Санкції також не вплинули на політику Росії щодо України. Дійсно оцінити ефективність санкцій надзвичайно важко, перш за все тому, що вони майже ніколи не застосовуються ізольовано від інших елементів тиску: погроз, переговорів, звернень до судів чи третіх осіб тощо. Часто технічно неможливо відокремити вплив санкцій від впливу інших факторів. Наприклад, передбачуваний вплив сукупності факторів на російську економіку протягом 2014-2017 років можна підсумувати за двома показниками: падіння номінального ВВП на 25-35% та девальвація національної валюти - рубля - приблизно вдвічі .

Але галузеві санкції були лише одним із факторів, до яких слід додати, насамперед, ефект загальної рецесії в російській економіці та падіння цін на енергоносії. Точно оцінити вплив санкцій дуже важко навіть в економічній сфері. Водночас динаміка курсу рубля більше корелює зі змінами цін на нафту, що може означати більш значний вплив цього фактору. Останній раунд санкцій США у 2020 році призвів до швидкого зниження індексу РТС на 11%, але майже половина цього зниження вже відбулася, і оцінити вплив таких санкцій досі дуже важко. Оскільки ситуація не вступає в активну фазу поліпшення, санкції ЄС щодо заморожування активів та заборони виїзду проти 170 російських фізичних та 44 юридичних осіб були продовжені до березня 2020 року (на сучасному етапі продовжують діяти). Водночас економічні санкції до лютого 2022 року зберігали традиційний підхід. Це дозволило російській економіці адаптуватися до санкцій і продемонструвати зростання не тільки в економіці, але і в експорті.

Слід відмітити, що з моменту оголошення ЄС санкцій для Росії комунікація між ЄС та Росією зазнавала суттєвих змін. Силкові дії РФ в Криму, на Сході України, а потім і повномасштабна війна зруйнували уявлення західноєвропейських еліт про непорушність порядку, встановленого після закінчення холодної війни. Ще раніше, зусилля самих європейських країн в рамках програми «Східне партнерство», а потім їх поведінка в ході української кризи викликали у Москви побоювання, що країни ЄС хочуть «замкнути на себе» колишні радянські республіки, перш за все Україну, відірвавши їх тим самим від Росії [53].

Провідні держави ЄС, Німеччина і Франція, не припинили політичні контакти з Росією, але зміст цих контактів став значно біднішим, формат звужився, а тон загострився. У політичній і військовій сферах Європа на російському напрямку слідує в принципі тим же курсом, що і США [13].

У «гібридній війні» між Росією і Америкою західні європейці з самого початку не були нейтральні, проте займали, як правило, набагато більш помірковані позиції, ніж їх американські союзники. Східноєвропейці, навпаки, часто висловлювали відверто антиросійські погляди.

Немає підстав вважати, що описане положення справ швидко зміниться в позитивний для Росії бік. Надії, які Москва виявляла на цей рахунок ще на початку 2017 року, сьогодні повністю розвіяні. Франція не повернула голлізм і не стала, таким чином, лідером помірної по відношенню до РФ тенденції в ЄС. Новий президент Е. Макрон ще сподівається зіграти роль ведучого політика Європи в стосунках з Росією [18]. Однак чим далі, тим більше очевидно, що цим амбіціям не судилося збутися. Навпаки, колишній канцлер Німеччини А. Меркель за період перебування при владі втратила лідируючу роль на цьому треку, і, швидше за все, Берлін не скоро зможе відновити свої колишні позиції.

Якщо говорити про ситуацію, що склалася до повномасштабного воєнного вторгнення російських військ в Україну, то Німеччина разом з Францією фактично стала на бік України в питанні виконання Мінських угод по Донбасу [2]. Італія, незважаючи на позитивне в цілому ставлення до Росії та її політичної та бізнес-еліти, а також більшості пересічних громадян, не в змозі стати лідером примирення з Росією. Більш того, відносини РФ з низкою великих країн Європейського союзу, перш за все з Великобританією, різко погіршилися, а з Іспанією - помітно зіпсувалися. Відносини Москви з деякими безпосередніми сусідами, Польщею та Прибалтикою, залишаються відверто ворожими, і градус ворожості підвищується.

Виникший в березні 2018 році конфлікт між Великобританією і Росією через «справи Скрипаля» призвів до розширення числа активних учасників «гібридної війни» [12]. Великобританія вже остаточно перейшла в розряд комбатантів цього спочатку американо-російського конфлікту. Зараз помітно прагнення Лондона, а також американської державної бюрократії підключити країни ЄС, перш за все Німеччину і Францію, до більш активного протистояння з Росією. Однією з конкретних цілей цієї кампанії став, примус Берліна до відмови від проекту будівництва газопроводу «Північний потік - 2» з Росії до Німеччини через Балтійське море. Можна, однак, припустити, що мова йде не про конкретні речі, а про нанесення Росії в кінцевому рахунку поразки, порівнянної з ураженням СРСР в холодній війні.

Нинішнє взаємне відчуження Європи і Росії може, таким чином, опинитися нестійким станом. У певних умовах воно здатне деградувати в деяку подобу конфронтації, яка існує між Росією і США, що стане сучасним аналогом холодної війни - при всіх якісних відмінностей від ситуації другої половини ХХ століття. Можливий, в принципі, і інший сценарій: на якомусь етапі верх візьмуть національні інтереси провідних держав континентальної Європи. В результаті між американсько-британським ядром Заходу, до якого можуть ще приєднатися Канада, Австралія і, може бути, інші країни, і основним ядром Європейського союзу (Німеччина, Франція, Італія, Бельгія, Люксембург, Австрія) виникнуть серйозні розбіжності, в тому числі з питання про те, як вести справи з Росією. У доступному для огляду майбутньому, проте, перший сценарій як тенденція видається більш імовірним.

Переходячи до аналізу сучасних процесів, слід відмітити, що після чергового російського вторгнення в Україну в лютому 2022 року Європейський Союз (разом з іншими демократичними країнами) запровадив великі санкції щодо російської економіки.

ЄС прийняв сім пакетів санкцій у відповідь на безпрецедентний і неспровокований військовий напад Росії проти України (8 пакет планують прийняти 6 жовтня 2022 р. [23]). Заходи покликані:

- послабити здатність Кремля фінансувати війну;
- накласти чіткі економічні та політичні витрати на російську політичну еліту, відповідальну за вторгнення.

Заходи включають:

- індивідуальні санкції;
- економічні санкції;
- обмеження на ЗМІ;
- дипломатичні заходи.

ЄС також прийняв санкції проти Білорусі у відповідь на її причетність до вторгнення в Україну [49].

Відповідно до прийнятих санкційних обмежень 1 158 фізичних та 98 юридичних осіб підлягають заморожуванню активів та забороні на поїздки, оскільки їхні дії підірвали територіальну цілісність, суверенітет та незалежність України. Список осіб та організацій, що підпадають під санкції, постійно переглядається та періодично оновлюється Радою ЄС [78].

До санкціонованих осіб належать, зокрема Володимир Путін.

Представимо хронологію – обмежувальних заходів ЄС у відповідь на кризу в Україні (див. таблицю 3.3 в додатках).

У рамках даного дослідження більш детально зупинимося на аналізі шостого пакету санкцій, що був прийнятий у червні 2022 року. Рада ЄС ухвалила шостий пакет санкцій з огляду на триваючу загарбницьку війну Росії проти України, її підтримку Білоруссю та повідомлення про звірства, вчинені російськими збройними силами.

У пакет входить:

- заборона на імпорт з Росії сирої нафти та нафтопродуктів, за обмеженими винятками;
- заборона SWIFT для додаткових трьох російських та одного білоруського банку;
- призупинення мовлення в ЄС ще трьох російських державних ЗМІ;
- ЄС також запровадив санкції проти ще 65 фізичних та 18 юридичних осіб [78].

Узгоджений пакет включає низку заходів, спрямованих на ефективне перешкоджання російським можливостям продовження агресії.

Нафта. ЄС вирішив заборонити закупівлю, імпорт або перевезення сирої нафти та деяких нафтопродуктів з Росії до ЄС. Поступовий вихід з російської нафти триватиме від 6 місяців для сирої нафти до 8 місяців для інших нафтопродуктів.

Тимчасовий виняток передбачається для імпорту сирої нафти нафтопроводом до тих країн-членів ЄС, які через своє географічне положення страждають від специфічної залежності від російських поставок і не мають життєздатних альтернатив.

Де-SWIFT додаткових російських та білоруських банків. ЄС поширює діючу заборону на надання спеціалізованих послуг фінансових повідомлень (SWIFT) на три додаткові російські кредитні установи – найбільший російський банк Сбербанк, Московський кредитний банк і Російський сільськогосподарський банк – і Білоруський банк розвитку та реконструкції.

Мовлення. ЄС призупиняє мовлення в ЄС ще трьох російських державних телеканалів: «Россия РТР/РТР Планета», «Россия 24» / «Россия 24» і «Міжнародний телецентр». Ці структури використовувалися російським урядом як інструменти для маніпулювання інформацією та поширення дезінформації про вторгнення в Україну, включаючи пропаганду, з метою дестабілізації сусідніх з Росією країн та ЄС та його держав-членів. Відповідно до Хартії основоположних прав, ці заходи не завадять цим ЗМІ та їхнім співробітникам здійснювати діяльність в ЄС, крім мовлення, наприклад, дослідження та інтерв'ю.

Обмеження на експорт

ЄС також розширює список осіб та організацій, яких торкнулися обмеження на експорт товарів і технологій подвійного використання. Такі доповнення до списку включають як російські, так і білоруські організації. Крім того, ЄС розширить перелік товарів і технологій, які можуть сприяти технологічному розвитку сектору оборони та безпеки Росії. Це включатиме 80 хімічних речовин, які можуть бути використані для виробництва хімічної зброї.

Консультаційні послуги. ЄС заборонить надання Росії бухгалтерських послуг, зв'язків з громадськістю та консультаційних послуг.

Індивідуальні списки. Крім того, Рада ЄС вирішила накласти санкції на додаткових фізичних та юридичних осіб: винних у звірствах російських військ у Бучі та Маріуполі, осіб, які підтримують війну, провідних бізнесменів та членів сімей олігархів та кремлівських чиновників, а також компаній оборони.

Окрім санкційної політики аналізуючи вектори підтримки ЄС України ми прийшли до висновку, що з початку російської агресії Європейський Союз посилює підтримку загальної економічної, соціальної та фінансової стійкості України.

Так країни-члени ЄС надали захист мільйонам біженцям, які тікають від війни в Україні, і що вони продовжують вітати їх та гарантувати їх безпеку.

ЄС продовжує допомагати українському уряду з його нагальною потребою в ліквідності, і надає Україні нову виняткову макрофінансову допомогу в розмірі до 9 млрд. євро у 2022 році.

Європейська Рада заявила, що слід розглянути платформу реконструкції України і що ця платформа має об'єднати український уряд, ЄС та його країни-члени, Європейський інвестиційний банк, а також міжнародних партнерів, фінансові установи та організації.

Лідери ЄС підкреслили, що підтримка відбудови ЄС буде пов'язана з впровадженням реформ відповідно до її європейського шляху, і запропонували Європейській комісії внести пропозиції на цій основі.

Європейська Рада також підтримала додаткові варіанти відповідно до законодавства ЄС та міжнародного права, які активно досліджуються, включаючи варіанти, спрямовані на використання заморожених російських активів для підтримки відновлення України.

Водночас Європейський Союз залишається відданим продовженню зміцнення здатності України захищати свою територіальну цілісність і суверенітет. У цьому відношенні Європейська Рада привітала ухвалення нещодавнього рішення Ради про збільшення військової підтримки України в рамках Європейського фонду миру.

Європейська Рада привітала прийняття рішення про призупинення імпорتنих мит на весь український експорт до Європейського Союзу на один рік.

Лідери ЄС взяли до відома підготовку висновків Комісії щодо заявки на членство України, Республіки Молдова та Грузії в ЄС і заявили, що повернуться до цього питання на червневому засіданні.

Вони наголосили, що ЄС та її країни-члени активізуватимуть свої зусилля, щоб охопити треті країни, щоб:

- підтримувати Україну;

– протидіяти неправдивому російському нарративу та маніпуляціям з інформацією;

– попередженню ухилення та обходу санкцій [79].

Таким чином, розглянута нами санкційна політика і підтримка ЄС спрямована: послаблення здатності Кремля фінансувати війну; накласти чіткі економічні та політичні витрати на російську політичну еліту, відповідальну за вторгнення.

В цілому, слід виходити з того, що на найближчі п'ять-сім років ситуація в російсько-європейських відносинах буде деградувати. Звісно, певний рівень відносин між Росією і країнами ЄС буде підтримуватися, але розвиток цих зв'язків буде помітно обмежений трьома основними факторами:

1. Поглибленням у всіх країнах ЄС недовіри до зовнішньої політики Росії і неясністю перспектив її економічного і політичного розвитку;

2. Необхідністю забезпечити солідарність країн ЄС щодо РФ;

3. Впливом США і частково Великобританії в рамках НАТО.

Поки абсолютно неясно, в якому напрямку будуть будуватися майбутні відносини Європи і Росії. Модель цих відносин, що існувала з початку 1990-х років аж до української кризи, спиралася на припущення про все більш тісне зближенні і взаємодії Російської Федерації з Європейським союзом, а також про послідовну та дедалі більшу внутрішню «європеїзацію» самої Росії. Ця модель відносин більш не існує і в доступній для огляду перспективі не може бути відновлена. Нова модель ще не тільки не дозріла, але навіть не стала поки предметом серйозних обговорень. Якою вона буде, залежить не тільки від еволюції відносин РФ - ЄС або навіть Росія - США, скільки від розвитку ситуації в самій Росії, а також в Європі.

Росія має значні вразливості, що можуть бути використані для фінансових санкцій, про що свідчить підвищення ставок і падіння курсу російських рублів під час першого введення санкцій. Водночас Росія має високий ступінь стійкості, що підкріплюється її міцними торговими позиціями, про що свідчить її відновлення після початкового раунду санкцій.

Комплексний тиск з усіх фронтів. Включити додаткові санкції у стратегію

«перевантаження», щоб чинити тиск на Росію на всіх фронтах за допомогою кількох інструментів — військових, дипломатичних та економічних;

– Комбіновані санкції. Посилити вплив фінансових санкцій шляхом

а) поглиблення санкцій щодо нафти та газу для зменшення експортних надходжень Росії, як зазначено в нашому

нещодавньому документі щодо нафтогазових санкцій, та

б) більш широких індивідуальних санкцій, що зменшать доступ Росії до західних фінансових установ, як зазначено в нашій

нещодавній статті про індивідуальні санкції.

– Велика нова хвиля фінансових санкцій. Ввести повні санкції проти всіх державних провідних банків Росії (починаючи з топ-30) і головної внутрішньої біржі (МОЕХ), національного розрахункового депозитарію, персональні санкції проти фінансового керівництва країни, а також визнати Росію державою спонсором тероризму та внести її в чорний список FATF.

ВИСНОВКИ

У процесі дослідження ми прийшли до наступних висновків:

1. Визначено, що економічна війна передбачає використання або загрозу використання економічних засобів проти країни з метою послаблення її економіки і тим самим зменшення її політичної та військової могутності. В цілому, економічна війна спрямована на захоплення чи встановлення контролю над постачанням критично важливих економічних ресурсів, щоб дружні військові та розвідувальні служби могли їх використати, а сили противника – ні.

2. Виявлено, що головні актори - держави та їх спілки. Їх основні цілі - захист національних інтересів, безпека держави і збереження статус-кво в міжнародних відносинах. Основні засоби досягнення цих цілей - сила і союз. Русійна сила міжнародних відносин - стримуючий вплив структурних обмежень міжнародної системи. Економічна війна є двосторонньою справою. Коли намічена жертва економічної війни дізнається про своє становище, можна очікувати, що вона запровадить заходи у відповідь. Звичайно, можливо, що вона може піти далі за економічну війну і навіть ініціювати військові дії.

3. Встановлено, що в економічних цілях дії, що становлять економічну війну, зазвичай діляться на п'ять категорій: (1) гарантія джерел постачання, (2) гарантія ринків, (3) покращення умов торгівлі, (4) відмова та (5) економічна вигода. Перші з них не обов'язково мають на увазі економічну війну; вони можуть бути звичайними комерційними угодами, що здійснюються в гонитві за приватним прибутком. Однак вони можуть бути також з конкретною метою збільшення економічної могутності країни більш швидкими темпами. Усі перелічені вище акти економічної війни також можуть бути використані для досягнення третьої важливої мети економічної війни – отримання політичної вигоди. Ця мета, завжди важлива, поступово набувала все більшого і більшого значення в міру того, як країни ставали все більш обережними

щодо застосування сили для досягнення цілей, що виходять за межі економічних вигод, які можуть бути отримані в результаті економічної війни.

4. Визначено, що на сучасному етапі Росія та Євросоюз продовжують перехід до економіки воєнного часу. Варто зазначити, що до лютого 2022 року Росія була одним із основних торгових партнерів Євросоюзу. З 1997 року політичні та економічні відносини ЄС з Росією ґрунтуються на двосторонній Угоді про партнерство та співробітництво (пов'язані з торгівлею розділи УПС спрямовані на просування торгівлі та інвестицій, а також розвиток взаємовигідних економічних відносин). Росія та Захід дали зрозуміти про свій намір вступити у довгострокову конфронтацію через Україну. У той час, як Росія явно відчула на собі ефект санкцій, ЄС залишається вразливим перед спробами Росії використати енергію для поділу держав-членів.

5. Значну рол в мобілізації ЄС власних ресурсів відіграє формування спільного бюджету, котрий являється інструментом, який гарантує, що Європа залишиться демократичною, миролюбною, процвітаючою та конкурентоспроможною силою. Усім вигідно бути частиною єдиного ринку та разом вирішувати спільні проблеми, такі як міграція, тероризм та зміна клімату. У 2022 році, після військового вторгнення Росії в Україну, бюджет ЄС був мобілізований для надання екстреної допомоги та підтримки на кордоні та в країнах ЄС, а також для пом'якшення гуманітарних наслідків війни. Крім того, екстрена допомога була запропонована Україні безпосередньо всіма країнами ЄС, а також Норвегією та Туреччиною через Механізм цивільного захисту ЄС (це була найбільша відповідь за всю історію Механізму).

6. Визначено, що в рамках розвитку економічного співробітництва ЄС з країнами світу економічна політика ЄС спрямована на розширення співпраці з США, про що свідчать тісні торговельні взаємини, з Асоціацією держав Південно-Східної Азії. Однак, об'єктивно обумовлено, спостерігається згорання економічних контактів з РФ, яка до невдана також займала місце значного торговельного партнера ЄС.

7. Розглянута нами санкційна політика і підтримка ЄС спрямована: послабити здатність Кремля фінансувати війну; накласти чіткі економічні та політичні витрати на російську політичну еліту, відповідальну за вторгнення. В цілому, слід виходити з того, що на найближчі п'ять-сім років ситуація в російсько-європейських відносинах буде деградувати. Звісно, певний рівень відносин між Росією і країнами ЄС буде підтримуватися, але розвиток цих зв'язків буде помітно обмежений трьома основними факторами: поглибленням у всіх країнах ЄС недовіри до зовнішньої політики Росії і неясністю перспектив її економічного і політичного розвитку; необхідністю забезпечити солідарність країн ЄС щодо РФ; впливом США і частково Великобританії в рамках НАТО.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. В каких европейских странах больше всего наших иммигрантов. URL: <https://germany.nashieu.com/interesno/v-kakih-evropejskih-stranah-bolshe-vsego-nashih-immigrantov/>
2. Дергачев В., Братерский А. «Нормандская четверка» без Путина. URL: https://www.gazeta.ru/politics/2015/08/24_a_7714625.shtml
3. Европейский Союз и Российская Федерация. URL: https://eeas.europa.eu/delegations/russia_ru/35940/%D0%95%D0%B2%D1%80%D0%BE%D0%BF%D0%B5%D0%B9%D1%81%D0%BA%D0%B8%D0%B9%20%D0%A1%D0%BE%D1%8E%D0%B7%20%D0%B8%20%D0%A0%D0%BE%D1%81%D1%81%D0%B8%D0%B9%D1%81%D0%BA%D0%B0%D1%8F%20%D0%A4%D0%B5%D0%B4%D0%B5%D1%80%D0%B0%D1%86%D0%B8%D1%8F
4. Концепция «Русского мира». Множественность смыслов в контексте международных процессов. URL: https://www.interanalytics.org/jour/article/view/255?locale=ru_RU
5. Ларин В.Л. КНР глазами дальневосточника. Международные процессы. Том 8. 2010. №1. С. 124 – 130.
6. Луман Н. Введение в системную теорию. М.: Логос, 2007.
7. Медяков А.С. История международных отношений в Новое время. М.: Просвещение, 2007.
8. О внесении изменений в приложение к постановлению Правительства Российской Федерации от 7 августа 2014 г. №778. URL: https://food.ec.europa.eu/system/files/2016-10/ia_eu-russia_ru-eu-import-ban_20160527_decree472-rus.pdf
9. О мерах по реализации Указа Президента Российской Федерации от 6 августа 2014 года № 560. URL: https://food.ec.europa.eu/system/files/2016-10/ia_eu-russia_ru-eu-import-ban_20140807_decree778-rus.pdf

10. О продлении действия отдельных специальных мер в целях обеспечения безопасности Российской Федерации. URL: https://food.ec.europa.eu/system/files/2016-10/ia_eu-russia_ru-eu-import-ban_20160629_decree305-rus.pdf

11. Перечень запрещенных товаров изменен постановлением Правительства РФ от 20 августа 2014 г. № 830. URL: https://food.ec.europa.eu/system/files/2016-10/ia_eu-russia_ru-eu-import-ban_20140820_decree820-rus.pdf

12. Подробнее о феномене «гибридной войны» см. в моей работе: Тренин Д. Европейская безопасность – от «лишь бы не было войны» до поиска нового равновесия. М.: Московский Центр Карнеги, 2018.

13. Подробнее об отношениях с Германией и Францией см.: Фишер С. Россия и ЕС: почему особых отношений с Германией и Францией больше не будет. URL: <http://carnegie.ru/commentary/75019>

14. Постановление Правительства РФ от 25 июня 2015 г. № 625. URL: https://food.ec.europa.eu/system/files/2016-10/ia_eu-russia_ru-eu-import-ban_20150625_decree625-rus.pdf

15. Ревякин А.В. История международных отношений в Новое время. М.: РОССПЭН, 2004.

16. Росія висилає трьох дипломатів ЄС "за участь в акціях протесту". URL: <https://www.dw.com/uk/rosiia-vysylaie-trokh-dyplomativ-yes-za-uchast-v-aktsiiah-protestu/a-56473389>

17. Русский мир: политика России в отношении соотечественников за рубежом. URL: https://www.ifri.org/sites/default/files/atoms/files/souslov_monde_russe_2017_ru.pdf

18. Становая Т. Новые амбиции. Что строит Макрон на российском направлении. URL: <http://carnegie.ru/commentary/70102>

19. Таран В. Геополітика як теоретична основа сучасної російської державної ідеології // Грані. Серія: Філософія. № 6 (122) 2015. С. 11 – 16.

20. Трубина Е. Центр и периферия: между ростом и развитием. Логос. № 4(94). 2013. С. 237 – 266.

21. Указ «О применении некоторых специальных экономических мер по обеспечению безопасности Российской Федерации». URL: https://food.ec.europa.eu/system/files/2016-10/ia_eu-russia_ru-eu-import-ban_20140806_decree-rus.pdf

22. Цыганков П.А. О содержании термина «международный актор»: вклад социологии. Пространство и время в мировой политике и международных отношениях: Материалы 4-го Конвента РАМИ. Т. 1. Акторы в пространстве и времени мировой политики. М.: МГИМО, 2007.

23. 8 пакет санкцій: які будуть обмеження і наскільки країни ЄС готові дотискати агресорку фінансово. URL: <https://gk-press.if.ua/8-paket-sanktsij-yaki-budut-obmezhennya-i-naskilky-krayiny-yes-gotovi-dotyskaty-agresorku-finansovo/>

24. About Galileo. URL: https://defence-industry-space.ec.europa.eu/eu-space-policy/galileo_en

25. Adena M., Enikolopov R., Petrova M. and H-J Voth (2020), “The sword and the word: How Allied bombing and propaganda undermined German morale during WWII”, VoxEU.org, 19 November.

26. Albert M., Cederman L.-E. System Theorizing in IR // New Systems Theories of World Politics / Ed. by M. Albert, L.-E. Cederman, A. Wendt. N.Y.: Palgrave MacMillan, 2010. P. 3–22.

27. Almost 5% of German Economy at Risk Over Russian Gas, IMF Warns. URL: <https://www.bloomberg.com/news/articles/2022-07-20/almost-5-of-german-economy-at-risk-over-russian-gas-imf-warns>

28. Annual EU budget lifecycle. URL: https://ec.europa.eu/info/strategy/eu-budget/how-it-works/annual-lifecycle_en

29. Bachmann R., D. Baqaee, C. Bayer, M. Kuhn, A. Löschel, B. Moll, A. Peichl, K. Pittel and M. Schularick “What if? The economic effects for Germany of a stop of energy imports from Russia”, EconPol Policy Report 36, ifo Institute, Munich.2022.

30. Benefits of the EU budget. URL: https://ec.europa.eu/info/strategy/eu-budget/long-term-eu-budget/2021-2027/benefits-eu-budget_en

31. Bertalanfy L. von. General System Theory. Foundations, Development, Applications. N.Y.: George Braziller, 1968.
32. Bollard. A . Economists at war: how a handful of economists helped to win and lose the World Wars, 1935-55, Oxford University Press.2019.
33. Buzan B., Little R. International Systems in World History. Remaking the Study of International Relations. Oxford: Oxford University Press, 2000.
34. Chaney E., “Economics and politics of measures to stop financing Russian aggression against Ukraine”, VoxEU.org,.2022.
35. Chepeliev M., T Hertel and D van der Mensbrugge “Cutting Russia’s fossil fuel exports: Short-term pain for long-term gain”, VoxEU.org. 2022. 9 March.
36. Cohesion policy action against coronavirus. URL: https://ec.europa.eu/regional_policy/en/newsroom/coronavirus-response/
37. Couvcil decision authorising the opening of negotiations with the United States of America for an agreement on the elimination of tariffs for industrial goods. URL: <https://www.consilium.europa.eu/media/39180/st06052-en19.pdf>
38. Creative Europe MEDIA Programme. URL: <https://digital-strategy.ec.europa.eu/en/policies/creative-europe-media>
39. David A. Baldwin Economic Statecraft. URL: <https://press.princeton.edu/books/paperback/9780691204420/economic-statecraft>
40. Derek Averre. The EU and Russia: managing the new security environment in the wider Europe // European Policy Analysis. Issue 5. April, 2016. P. 1 – 16.
41. Economic cooperation. URL: <https://euinasean.eu/cooperation/economic-cooperation/>
42. Economic warfare and state trading.URL:<https://www.encyclopedia.com/social-sciences/applied-and-social-sciences-magazines/economic-warfare>
43. Economic warfare. URL: <https://www.britannica.com/topic/just-war>
44. Eighth Report on Economic, Social and Territorial Cohesion. URL: https://ec.europa.eu/regional_policy/en/information/cohesion-report/

45. Emergency Support Instrument. URL: https://ec.europa.eu/info/live-work-travel-eu/coronavirus-response/emergency-support-instrument_en

46. EU – Russia: partnership and cooperation. URL: <https://dergipark.org.tr/tr/download/articlefile/1527#:~:text=In%20the%20Preamble%20of%20the,very%20basis%20of%20the%20partnership.>

47. EU and US take decisive step to end aircraft dispute. URL: https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/IP_21_3001

48. EU assistance to Ukraine. URL: https://eu-solidarity-ukraine.ec.europa.eu/eu-assistance-ukraine_en

49. EU response to Russia's invasion of Ukraine (background information). URL: <https://www.consilium.europa.eu/en/policies/eu-response-ukraine-invasion/>

50. EU trade relations with Russia. Facts, figures and latest developments. URL: https://policy.trade.ec.europa.eu/eu-trade-relationships-country-and-region/countries-and-regions/russia_en

51. EU trade relations with the United States. Facts, figures and latest developments. URL: https://policy.trade.ec.europa.eu/eu-trade-relationships-country-and-region/countries-and-regions/united-states_en

52. European Civil Protection and Humanitarian Aid Operations. URL: https://civil-protection-humanitarian-aid.ec.europa.eu/what/civil-protection/resceu_en

53. European Council. Timeline — EU restrictive measures in response to the crisis in Ukraine. – Council of the European Union. URL: <http://www.consilium.europa.eu/en/policies/sanctions/ukraine-crisis/history-ukraine-crisis/>

54. EU-US STEEL AND ALUMINIUM TRADE. URL: https://trade.ec.europa.eu/doclib/docs/2021/june/tradoc_159644.pdf

55. Foreign direct investment – stocks. URL: https://ec.europa.eu/eurostat/statisticsexplained/index.php?title=Foreign_direct_investment_-_stocks

56. From where do we import energy? URL: <https://ec.europa.eu/eurostat/cache/infographs/energy/bloc-2c.html>

57. Germany gets fresh criticism over its purchase of Russian natural gas. URL: <https://www.latimes.com/world-nation/story/2022-04-04/germany-gets-fresh-criticism-over-its-purchase-of-russian-natural-gas>
58. Hammond R. Food, vol. 1. The Growth of Policy, London: HMSO, History of the Second World War: United Kingdom Civil Series.1951.
59. Harrison M. “Oil and the great powers”, Journal of Strategic Studies.2021.
60. Income support explained.URL:https://agriculture.ec.europa.eu/common-agricultural-policy/income-support/income-support-explained_en
61. Jones L. Societies under siege: exploring how international economic sanctions (do not) work, Oxford: Oxford University Press. 2015.
62. Kessler O., Kratochwil F. System Theory beyond Explaining and Understanding // New Systems Theories of World Politics / Ed. by M. Albert, L.- E. Cederman, A. Wendt. N.Y.: Palgrave MacMillan, 2010. P. 23–42.
63. Kornai J. Anti-Equilibrium. Budapest, 1971.
64. Lambert N. Planning Armageddon: British economic warfare and the First World War, Cambridge, MA: Harvard University Press. 2012.
65. Machine/organism dichotomy and free-market economics: Crisis or transformation? URL: <https://content.iospress.com/articles/human-systems-management/hsm0725>
66. Mike Winnerstig. Tools of Destabilization. Russian “Soft Power” and Nonmilitary Influence in the Baltic Sates. 2014. 146 p.
67. Oil-for-Food Programme Background Brief – Food. URL: <https://www.un.org/depts/oip/sector-food.html>
68. Olson M. The economics of the wartime shortage: a history of British food supplies in the Napoleonic War and in World Wars I and II, Durham, NC: Duke University Press. 1963.
69. Olson. M. “The economics of target selection for the Combined Bomber Offensive”, Royal United Services Institution Journal. 1962. 107(628): 308-314.

70. Peeva. A. “Did sanctions help Putin?” Discussion Papers 2019/7, Free University Berlin, School of Business & Economics. 2019.

71. Perlo-Freeman S., Skons E., Solmirano C., Wilandh H. Trends in World Military Expenditures, 2012

72. Putin Still Holds the Cards When It Comes to Global Energy. URL: <https://time.com/6188955/putin-global-energy/>

73. Robert L. Deakin Economic Information Warfare. URL: http://eprints.qut.edu.au/15900/1/Robert_Deakin_Thesis.pdf

74. Russia ‘preparing legal action’ to unfreeze \$600bn foreign currency reserves. URL: <https://www.theguardian.com/business/2022/apr/19/russia-preparing-legal-action-to-unfreeze-600bn-foreign-currency-reserves>

75. Russia and China are brewing up a challenge to dollar dominance by creating a new reserve currency. URL: <https://markets.businessinsider.com/news/currencies/dollar-dominance-russia-china-rouble-yuan-brics-reserve-currency-imf-2022-6>

76. Russia is blackmailing us’: EU asks member states to ration energy as Putin tightens grip on gas supplies. URL: <https://www.cnbc.com/2022/07/20/europe-to-ask-countries-to-reduce-energy-usage-as-putin-tightens-grip-on-gas.html>

77. Russia prepares to mobilise economy for longer war in Ukraine. URL: <https://www.ft.com/content/fe233252-69fa-4259-8b35-a34d8738b968>

78. Russia’s aggression against Ukraine: EU adopts sixth package of sanctions (press release, 3 June 2022). URL: <https://www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2022/06/03/russia-s-aggression-against-ukraine-eu-adopts-sixth-package-of-sanctions/>

79. Russia’s aggression against Ukraine: the EU targets additional 65 individuals and 18 entities (press release, 3 June 2022). URL: <https://www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2022/06/03/russia-s-aggression-against-ukraine-the-eu-targets-additional-65-individuals-and-18-entities/>

80. Russia’s Brittle Wartime Economy. URL: <https://ridl.io/russia-s-brITTLE-wartime-economy/>

81. Russia-EU – international trade in goods statistics. URL: https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Russia-EU_%E2%80%93_international_trade_in_goods_statistics
82. Russian parliament passes first vote on war economy measures. URL: <https://www.reuters.com/world/europe/duma-gives-first-approval-laws-moving-russia-towards-war-economy-2022-07-05/>
83. Russia's parliament passes sweeping wartime economic controls. URL: <https://www.reuters.com/world/europe/russias-parliament-passes-sweeping-wartime-economic-controls-2022-07-06/>
84. Russia's war is grinding on in eastern Ukraine, and France's Macron wants Europe to prepare for a 'wartime economy'. URL: <https://www.businessinsider.com/macron-wants-wartime-economy-in-europe-amid-russia-ukraine-war-2022-6?r=US&IR=T>
85. Statement by Commissioner Simson on the Energy Emergency Plan of Hungary. URL: https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/STATEMENT_22_4529
86. The EU budget powering the recovery plan for Europe. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/HTML/?uri=CELEX:52020DC0442&rid=9>
87. Timeline - EU restrictive measures in response to the crisis in Ukraine (background information). URL: <https://www.consilium.europa.eu/en/policies/sanctions/restrictive-measures-against-russia-over-ukraine/history-restrictive-measures-against-russia-over-ukraine/>
88. Titmuss R. Problems of social policy, London HMSO, History of the Second World War: United Kingdom Civil Series.1950.
89. Transformation in economics. URL: https://en.wikipedia.org/wiki/Transformation_in_economics#:~:text=Transformation%20in%20economics%20refers%20to,%22%20state%2C%20trend%20or%20development.
90. Troitskiy M. The Procedural Foundations of the European Security Order: Russian and “Western” Perspectives // Competing Western and Russian Narratives on

European Security Order: Is There Common Ground? / Thomas Frear and Lukasz Kulesa (eds.). London: European Leadership Network, April 2016. 5 p.

91. Waltz K.N. Theory of International Politics. N.Y.: McGraw Hill, 1979.

92. Watson A. The Evolution of International Society. A Comparative Historical Analysis. L.: Routledge, 1992.

93. Why does the EU need a budget? URL: <https://ec.europa.eu/budget/publications/fact-check/index.html>

94. Wu, Yuan-li Economic Warfare. Englewood Cliffs, N.J.: Prentice-Hall. 1952

95. Джерело: Н.О.Татаренко. Татаренко Н.О. Економічна дипломатія: сучасні виклики і тренди / Публічна дипломатія: навчальний посібник. // За заг. ред. І. Матяш – Київ–Острог: Фонд Ганса Зайделя, 2021. – 224 с. – С.125-145.

96. Татаренко Н.О. Політика реалізації угоди про асоціацію України і ЄС у контексті торгових війн //Стратегічна панорама (Журнал Національного інституту стратегічних досліджень), 2016. – № 1.– К.: НІСД, 2016. – С. 40-51.

97. Татаренко Н.О. Торгова війна з Російською Федерацією: оцінка потенціалу географічної диверсифікації експорту України з метою нівелювання ризиків торговельних відносин з РФ. //Науковий вісник Дипломатичної академії України. Серія «Економічні науки». Випуск 26. – К.: ДАУ, 2016. – С. 218-238.

98. Татаренко Н.О. Угода про асоціацію України з ЄС та торгова війна з Російською Федерацією //Науковий вісник Дипломатичної академії України. Серія «Економічні науки». Випуск 22. – К.: ДАУ, 2015 – С.234- 257; Випуск 23. – К.: ДАУ, 2016. – С. 13-24.

99. Біла С.О. Стратегічні пріоритети міжнародного економічного співробітництва України та ЄС у сфері сталого розвитку / С.О. Біла. І.М. Захаров // Стратегія розвитку України. НАУ. – 2017. – № 2. – С. 27- 34.

100. Міжнародні економічні відносини. Навч. посібник / за ред. проф., д.е.н. С.В. Сіденко. – К.: Вид-во Нац. авіац. ун-ту «НАУ-друк», 2015.– 465 с.(15 с.).

101. Побоченко Л.М. Оцінка впливу торговельних відносин з ЄС на економічний розвиток України / Л.М. Побоченко, О.С. Сабатін // Електронне наукове видання «Глобальні та національні проблеми економіки». – 2016. – Вип. 11. – С.57-61.

102. Ричка М.А. Валютні війни як маніпулятивний інструмент міжнародних відносин / М.А. Ричка, О.М. Слюсарчук // Інфраструктура ринку. – 2019. – № 31. – С. 45-51.

103. Татаренко Н.О. Торгова війна з Російською Федерацією: оцінка потенціалу географічної диверсифікації експорту України з метою нівелювання ризиків торговельних відносин з РФ. //Науковий вісник Дипломатичної академії України. Серія «Економічні науки». Випуск 26. – К.: ДАУ, 2016. – С. 218-238.

104. Татаренко Н.О. Угода про асоціацію України з ЄС та торгова війна з Російською Федерацією //Науковий вісник Дипломатичної академії України. Серія «Економічні науки». Випуск 22. – К.: ДАУ, 2015 – С.234- 257; Випуск 23. – К.: ДАУ, 2016. – С. 13-24.

Додатки

Додаток А

Таблиця А.1

Таблиця повної хронології обмежувальних заходів ЄС у відповідь на кризу в Україні [87]

2022	
14 вересня	ЄС продовжив індивідуальні санкції ще на півроку
4 серпня	ЄС запровадив обмежувальні заходи щодо Віктора та Олександра Януковичів
26 липня	ЄС продовжив на півроку економічні санкції через агресію Росії проти України
21 липня	Новий пакет заходів у відповідь на вторгнення Росії в Україну
20 червня	Крим і Севастополь: Рада продовжила санкції ще на рік
3 червня	Шостий пакет санкцій у відповідь на вторгнення Росії в Україну
30-31 травня	Європейська Рада погодила шостий пакет санкцій
21 квітня	ЄС вводить санкції ще двох бізнесменів у зв'язку з незаконною анексією Криму
13 квітня	ЄС вводить винятки з обмежувальних заходів для сприяння гуманітарній діяльності
8 квітня	П'ятий пакет санкцій у відповідь на вторгнення Росії в Україну
15 березня	Четвертий пакет санкцій у відповідь на вторгнення Росії в Україну
10 березня	ЄС продовжив санкції за територіальну цілісність ще на півроку
9 березня	ЄС вводить обмежувальні заходи щодо ще 160 осіб

9 березня	ЄС погоджує нові заходи проти Білорусі та Росії
3 березня	Незаконне привласнення українських державних коштів: ЄС продовжує обмежувальні заходи
2 березня	Третій пакет санкцій: призупинення мовлення Russia Today і Sputnik
2 березня	Третій пакет санкцій: заборона SWIFT для семи російських банків
28 лютого	Третій пакет санкцій у відповідь на вторгнення Росії в Україну
25 лютого	Другий пакет санкцій у відповідь на вторгнення Росії в Україну
24 лютого	Лідери ЄС домовилися про подальші санкції проти Росії
23 лютого	Перший пакет санкцій проти Росії
21 лютого	Територіальна цілісність України: ЄС вводить санкції проти п'яти осіб
13 січня	ЄС відновив економічні санкції
2021	
11 жовтня	ЄС запровадив санкції щодо ще восьми осіб
10 вересня	Санкції ЄС через територіальну цілісність продовжили ще на шість місяців
21 червня	Крим і Севастополь: Рада відновлює санкції ще на один рік
12 березня	ЄС продовжив санкції за територіальну цілісність ще на півроку
4 березня	Незаконне привласнення українських державних коштів: ЄС продовжує обмежувальні заходи
2020	
17 грудня	ЄС продовжив економічні санкції ще на півроку

1 жовтня	До санкційного списку ЄС додано дві особи та чотири організації
29 червня	ЄС продовжив економічні санкції через українську кризу ще на півроку
18 червня	Розширення санкцій у відповідь на незаконну анексію Криму та Севастополя
13 березня	ЄС продовжив санкції за дії проти територіальної цілісності України
5 березня	Поширення санкцій ЄС у зв'язку з розтратою українських державних коштів
2019	
19 грудня	Поширення економічних санкцій
12 вересня	ЄС продовжив санкції за дії проти територіальної цілісності України
27 червня	Поширення економічних санкцій
20 червня	Розширення санкцій у відповідь на незаконну анексію Криму та Севастополя
15 березня	ЄС відповідає на ескалацію в Керченській протоці та Азовському морі та відновлює санкції через дії проти територіальної цілісності України
4 березня	Поширення санкцій ЄС у зв'язку з розтратою українських державних коштів
2018	
21 грудня	Поширення економічних санкцій
10 грудня	ЄС додав до санкційного списку дев'ятьох осіб за участь у так званих виборах 11 листопада 2018 року
13 вересня	ЄС продовжив санкції за дії проти територіальної цілісності України

31 липня	ЄС додає до санкційного списку 6 організацій, які беруть участь у будівництві Керченського мосту
5 липня	Поширення економічних санкцій
18 червня	Розширення санкцій у відповідь на незаконну анексію Криму та Севастополя
14 травня	ЄС додає до санкційного списку п'ятьох осіб, причетних до організації виборів президента Росії
12 березня	Поширення санкцій ЄС за дії проти територіальної цілісності України
5 березня	Поширення санкцій ЄС у зв'язку з розтратою українських державних коштів
2017	
21 грудня	Поширення економічних санкцій
21 листопада	«Губернатора Севастополя» додали до санкційного списку через дії проти територіальної цілісності України
14 вересня	Поширення санкцій ЄС за дії проти територіальної цілісності України
4 серпня	ЄС додає до санкційного списку 3 осіб і 3 компанії
28 червня	Поширення економічних санкцій
19 червня	Розширення санкцій у відповідь на незаконну анексію Криму та Севастополя
13 березня	Поширення санкцій ЄС за дії проти територіальної цілісності України
3 березня	Поширення санкцій ЄС у зв'язку з розтратою українських державних коштів
2016	
19 грудня	Поширення економічних санкцій

9 листопада	ЄС додає до санкційного списку шістьох депутатів Держдуми від Криму
1 липня	Поширення економічних санкцій
17 червня	Розширення санкцій у відповідь на незаконну анексію Криму та Севастополя
10 березня	Поширення санкцій ЄС за дії проти територіальної цілісності України
4 березня	Поширення санкцій ЄС у зв'язку з розтратою українських державних коштів
21 грудня	Поширення економічних санкцій
5 жовтня	Поширення санкцій ЄС у зв'язку з розтратою українських державних коштів
14 вересня	Поширення санкцій ЄС за дії проти територіальної цілісності України
22 червня	Поширення економічних санкцій
19 червня	Поширення обмежень у відповідь на незаконну анексію Криму та Севастополя
5 червня	Поширення санкцій ЄС у зв'язку з розтратою українських державних коштів
19 березня	Європейська рада
13 березня	Поширення санкцій ЄС за дії проти територіальної цілісності України
5 березня	Поширення санкцій ЄС у зв'язку з розтратою українських державних коштів
16 лютого	ЄС посилює санкції проти сепаратистів на сході України
12 лютого	Лідери ЄС привітали результати Мінських домовленостей
9 лютого	Додаткові списки призупинено
29 січня	Розширення чинних індивідуальних обмежувальних заходів

2014	
18 грудня	Європейська рада зосередилася на східному сусідстві
28 листопада	ЄС посилює санкції проти сепаратистів на сході України
17 листопада	Розглядаються нові санкції
12 вересня	Подальші економічні санкції проти Росії
30 серпня	Спеціальне засідання Європейської Ради
29 липня	Запровадження додаткових обмежувальних заходів проти Росії
25 липня	Подальші санкції ЄС через ситуацію на сході України
22 липня	Рада вживає заходів після збиття рейсу МН17
18 липня	Криза в Україні: ЄС розширює сферу дії санкцій
16 липня	Спеціальне засідання Європейської Ради
26 червня	Висновки Європейської Ради
23 червня	Заборона на ввезення товарів з Криму
12 травня	Угода про новий набір санкцій
15 квітня	Рада закордонних справ зосередила увагу на ситуації на Сході України
20 березня	Європейська Рада зосередилася на кризі в Україні та подальших санкціях
17 березня	Запровадження першого комплексу обмежувальних заходів проти 21 російського та українського чиновника
6 березня	Позачергове засідання глав держав і урядів ЄС щодо України
3 березня	Позачергове засідання Ради із закордонних справ щодо ситуації в Україні